

הופיע בספר נרו יאיר ספר זכרון לעודד חמדי,

מצפה יריחו תשע"ג,

עמ' 353 - 394

סיבות ערך הגבורה הפיזית והצבאית במשנת הרב קוק
האם הרב צבי יהודה היה יותר "ימני/מיליטנטי" מאביו הראי"ה קוק?
הרב ארי יצחק שבט

א. הצגת השאלה

ב. תורת ארץ ישראל: איחוד ההפכים מגלה אחדות האלהים

ג. חיוניות ההשתדלות האנושית

ד. כיבוש וירושת ארץ ישראל

ה. חשיבות ההגנה והרתעה

ו. אהבת ישראל לאומית

ז. ניצחון ישראל - קידוש ה', הפסד ישראל - חילול ה'

ח. רק מעצמה משפיעה

ט. להילחם ברע העולמי

י. גבורת הגוף ככלי לגבורת הנפש והמחשבה

יא. ביטוי מאלף למסירות נפש אלטרואיסטי - טעם הבריאה

יב. הגבורה והצבאיות בחיי הרב זצ"ל - מבחנים ביוגראפיים מעשיים

יג. הבדלים באופי ובתקופה בין הראי"ה לבין הרב צבי יהודה

יד. סיכום

א. הצגת השאלה

רבים באקדמיה ובפוליטיקה¹, ואף יחידים בעולם התורה², רגילים "להאשים" את מורנו הרב צבי יהודה, בהפיכת משנתו של אביו מרן הראי"ה זצ"ל ליותר "לוחמנית" או "מיליטנטית" מבחינת מרכזיותה של כיבוש ויישוב ארץ ישראל וערך הגבורה הצבאית³. אמנם, המגמה שרוצים כולם לאמץ

¹ ראו א' רוזנק, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, עמ' 279; ז' שטרנהל, "האב, הבן ורוח הקודש", הארץ, 2/08/01; G. Aran, "Fundamentalism in 'The Father, the Son, and the Holy Land: The Spiritual Authorities of Jewish-Zionist Israel,'" in Spokesmen for the Despised Fundamentalist Leaders in the Middle East, (S. Appleby, ed.), pp. 294-327, הטוענים שכביכול הרב צבי יהודה ותלמידיו בגוש אמונים, הפכו את משנתו של אביו ליותר "מיליטנטית", ובדומה לכך בביוגרפיה באנגלית החדשה על מרן הרב זצ"ל, של ידידי ד"ר י' מירסקי, "Everything is Rising", שתצא לאור בעתיד הקרוב.

² הרב יהודה עמיטל, "משמעותה של משנת הראי"ה לדורנו", עלון שבות בוגרים ח (תשנ"ו), עמ' 137, הרחיק לכת לטעון שהראי"ה רק הזכיר את מצות כיבוש ארץ ישראל פעם אחת בכתביו, וכבר השבתי על דבריו בקיצור, "האם החשיב הרב קוק (!) את מצות כיבוש הארץ לרמב"ן?", הראי"ה בפרשה 28 (תמוז תשע"ב), <http://alturl.com/rr4kd>, וראו בהרחבה בהמשך בפרק ד.

³ נדגיש שמדובר במאמר זה רק על התחום המדיני-בטחוני, שהרי ידוע שהרב זצ"ל וגם הרצ"ב היו אנשי "שמאל" בנושאים כלכליים חברתיים, ראו בהערה הבאה.

את הרב קוק למחנה שלהם היא מבורכת, ואף מוצדקת מבחינה אמיתית⁴, אך למען הדיוק, עיון במשנתו ובהנהגותיו של הראי"ה מראה שהרב צבי יהודה היה נאמן ביותר לדרכו של אביו⁵ גם בנושא המדובר⁶.

אנו מסתכלים בדורות הראשונים, המסופרים בתורה, בנביאים ובכתובים, אותם הדורות שהיו עסוקים במלחמה, - והם הם הגדולים שאנו מתיחסים אליהם בידידות וגדולת-קדש... כשאנו מתבוננים אליהם, הננו בכל ההופעה הרוחנית שאנו כל-כך שוקקים לה, משתוקקים לאמוצם⁷, לכח החיים החטוב והגבוש, האיתן והמוצק, ששכן בקרבם, ומתוך תשוקה זו, כחנו הרוחני מתאמץ וכח-גבורתנו מתעדן, ואותן הנשמות החזקות חוזרות לחיות בנו כימי עולם⁸.

מתגלה בכנסת-ישראל צבעה העצמי, הולכים הכוחות ומתפתחים, הולכת ושבה לה החכמה, הגבורה היושר והטהרה הפנימית, הולכת האומה ונבנית, מתתקנת היא לגאולתה, גאולת עולמים, פורחת היא ביפעת תפארתה⁹... היא יודעת כבר שיש לה ארץ, שיש לה שפה, ספרות, שיש לה צבא - היא התחילה להכיר במלחמת עולם זו¹⁰.

בפסקה האחרונה, מתייחס הרב קוק להקמת הגדוד העברי ביוזמת ז'בוטינסקי וטרומפלדור, שהיה בין המלווים והתומכים הנלהבים ביותר של הגדוד הראשון שלחם בארץ ישראל מאז מרד בר-כוכבא¹¹. למרות שערך הגבורה הפיזית והצבאית מבוסס היטב אצל כמעט כל גיבורי התנ"ך, ובמאמרי חז"ל רבים¹², מציין ר"צ קפלן ש"יש להודות כי בין דוברי דבר-התורה בדורות האחרונים לא מצינו מי שידגיש כל כך את ערך הגבורה, כפי שהדגיש הרב קוק"¹³.

⁴ הקפיד הרב קוק תמיד להתעלות מעל המפלגות ולהישאר מנהיג כלל-ישראלי, בראיית הטוב והערך החיובי המודגש בכל מפלגה וזרם, מימין ומשמאל, ולהתעלם מערך השלילה בו הם בזים לערכים של האחרים. ראו אורות עמ' ע-עב, ו-קנב; מירסקי (לעיל הערה 1), עמ' 259. בספר שרגאי א, עמ' 234, מדגיש הרב במפורש שאינו איש מפלגתי, אך רואה ב"פועל המזרחי" ההגשמה של האידיאל. אף הרב צבי יהודה העריך מאוד את ההומניזם, החופש והאוניברסאליות של השמאל, ואף היה (בהתחלה) חבר מייסד ב"הליגה למניעת כפייה הדתית", אך כמוסדות, הם העדיפו לרוב לא להתייחס לכך, למרות שהיו יחידים מכל החוגים שהיו מחוברים איתו, ראו משמיע ישועה, עמ' 157, 221-222.

⁵ על נאמנותו של הרב צבי לדרכו של אביו, ראו משמיע ישועה, עמ' 74-47; ר"נ גוטל, "אומנות ואמנות בעריכת הרצ"ה קוק את כתיבי הראי"ה קוק, עריכת המבוא ל'שבת הארץ' - מקרה מבחן", תרביץ ע (תשס"א), עמ' 625-601. השווה י' מאיר, "אורות ו'כלים': בחינה מחודשת של 'חוג' הראי"ה קוק ועורכי כתביו", קבלה יג (תשס"ה), עמ' 163-247.

⁶ עד כה, התייחסו לנושא ר"ע ולנסקי, אבן ישראל ג, "ללמוד בני יהודה קשת", עמ' יא-ל; ר"צ טאו, לאמנות עתנו ד, "אזור ישראל בגבורה" (ערכו: ר"מ הס, ר"י דיאמנט, ר"ז נוימן); ר"מ צוריאלי, "התעמלות הגוף ועניני גבורה", פניני הראי"ה עמ' 503; צ' ירון, משנתו של הרב קוק, עמ' 128-125; ר"ש אבינר, מחיל אל חיל, ב' חלקים; ר"צ קפלן, "הגבורה במחשבת הרב קוק", מצפה תשי"ג (מיסודו של הצופה), עמ' שיא-שטו, מופיע גם בבשיפולי גלימתו, 17-23.

⁷ נראה שמתכוון הרב כאן לשינון לשוני כפול, לאמץ את האומץ שלהם. יתכן שלהדגשה זאת, שינה מורנו הרב צבי מהמקור בשמונה קבצים, ו, קג: "לאימוצם".

⁸ אורות המלחמה ב, אורות, עמ' יג-יד. חשוב לציין שרובן של עשרת הפסקאות של אורות המלחמה, עוסקות דווקא בכמיהה לשלום המתגלה בעולם כתוצאה מהנוראות של מלחמת עולם הראשונה, ושממלכת ישראל דווקא נלקחה מאתנו, עד העת הזאת: "עד אשר תבא עת מאושרה, שיהיה אפשר לנהל ממלכה בלא רשעה וברבריות... והנה הגיע הזמן, קרוב מאוד...", שם, פסקה ג. כלומר, הרב אינו נאיבי, ומכיר היטב שעדיין יש צורך לגבורה והרתעה, ברם אין מה להשוות בין הנימוסים המקובלים היום בשדה הפוליטיקה הבינלאומית ("politically correct"), לבין "זאבי הערב" שהשתלטו פעם, ראו הערה 122. כפי שנראה בברור, הרב היה רחוק מלהיות פציפיסט.

⁹ מידת התפארת בקבלה מהרמנת בין הימין והשמאל, בין החסד והגבורה, ששני הדברים, לא רק שאינם סותרים אלא שמשלימים, ר"י קלנר, מילון הראי"ה, עמ' קצד. ראו בהמשך ליד הערה 39.

¹⁰ אורות, עמ' טו. הכוונה להקמת הגדוד העברי שהקימו "במלחמת עולם זו", ראו א' שבט, "פרסום ראשון של דרשת הרב קוק זצ"ל על חשיבות הדגל הישראלי" המעין מט, ג (ניסן, תשס"ט), עמ' 55-68, שם הרחבתי בהקדמה על התלהבותו של הרב בהקמת הגדוד, ותיארים "כמלאכי השרת נדמו לי", וראו בהמשך הערה 91.

¹¹ שם, וראו הערה 128.

¹² ר"ד חי הכהן, "האם גבורת הרוח מול גבורת הגוף?", כלביא שכן - ספר זכרון לגד עזרא, עמ' 70-74; ר"ש אבינר, טל אורות, פרשת פקודי, פרק 3; ר"צ קפלן, "הגבורה במחשבת הרב קוק", מצפה תשי"ג (מיסודו של הצופה), עמ' שיא-שטו; ראו לעיל הערה 6.

¹³ ר"צ קפלן, שם, עמ' שיד.

מצאנו לא פחות מעשר (!) נקודות שונות לערך הגבורה במגוון מקומות במשנת הרב קוק, חלק מלכתחילה, וחלק בדיעבד, בתור הכרח בעולמנו.¹⁴

ב. תורת ארץ ישראל: איחוד ההפכים מגלה אחדות האלהים

ידועים דברי הרב קוק בשבח ההתעמלות ("ההתעמלות, שצעירי ישראל עוסקים בה בארץ-ישראל, לחזק את גופם בשביל להיות בנים אמיצי כח לאומה, היא משכללת את הכח הרוחני של הצדיקים העליונים...")¹⁵ שעושים צעירי ישראל, שמאד הרגיזו את הקנאים שבירושלים¹⁶. דווקא הרב צבי יהודה הציע שכדאי שימתן הרב את דבריו משום מתנגדיו, אך סירב הרב, בעמדו על העקרונות שבסוגיה¹⁷. פירש הרב את דבריו למקורביו: "קדושה זקוקה גם לגבורה, אף לגבורה גופנית. שמשון הגיבור היה גיבור בגופו, והיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג¹⁸, ודוד המלך היה גיבור ממש, גיבור בגופו, והיה כולו קדושה"¹⁹. "הדברים מבוארים שלפי קדושתה של כנסת-ישראל, הכל הוא קדוש ונשגב לאין חקר. ושמשון שנשתבח בגבורת גופו, הוא קדוש ד'... ומתוך הצורך הגדול של התגברות הקדושה בעולם באחרית הימים ע"י כנסת ישראל, מוכרחת גם הגבורה הגופנית להתעורר ברב כח"²⁰. "בישראל הוא מתגלה ביחוד בעיקבא דמשיחא, בתור תביעה של חיזוק חומרי, שמכל מקום מגמתה הפנימית היא עילוי הנשמה"²¹.

"העוז וההדר מתהרמנים, וגבורת האמת וזיו השירה בצורותיהם היותר שלימות מתחברים יחד"²². "גבורת אמת תמצא, רק במקום שאור אלהים שמה"²³. "ע"כ לבשתהו אמו בגדי עשו וחיצוניותו היתה דומה לעשו, שזה היה ג"כ צורך אל הברכות, שע"י ידי עשו ישכלל תכלית יקולו של יעקב... איזה שימוש במידותיו של עשו... לתכלית טוב..."²⁴.

אמנם, סובר הרב שרק ישראל מסוגלים להרמוניה הזאת של קדושת הבשר והשרירים²⁵, ולכן גם קבלנו הרבה יותר פרטי מצוות מעשיות המקדשות את כל תחומי החיים הפרטיים והלאומיים²⁶. "האמונה בכלל אינה מאירה כי-אם בכנסת-ישראל הבריאה, השלמה בחסנה, בממלכתה, במקדשה, בארצה, בכל קניניה הרוחניים והחמריים. המצוות כולן הן תמיד קשורות במגמתן ובתוכן הפנימי

¹⁴ ראו עין איה, שבת ו, מד, ולהלן בהערה 123.

¹⁵ אורות, עמ' פ. בהמשך הבאנו הסברים לדברי הרב הללו, הערות 19-20, 119, 154.

¹⁶ ראו מחאתם החריפה של "רבני וצדיקי ארץ ישראל" ודברי העורך הלועג, "תפלת הרב קוק", דגלנו, ירחון לספרות ולענייני היהדות החרדית, בטאון צעירי אגודת ישראל בפולין (עורך: רא"ז פרידמן), שנה ז, חוב' ב (שבט, תרפ"ז), עמ' 2, וליקוטי ר"י בארי, אוהב ישראל בקדושה ג, עמ' 107-115, ודברי הגנתו של תלמידו של הרב, הר"מ חרל"פ, טובים מאורות (נדפס ב"מעייני ישועה", מהדורת שנת תשל"ז), עמ' 14-3, שהיה נערץ בחוגי הקנאים, עד התקרבותו לרב, ראו י' חרל"פ, שירת הים, עמ' 338-333.

¹⁷ ש"י עגנון, ספר סופר וסיפור, עמ' שנב, שכשהרצ"ה ערך את הספר "אורות", והעיר לאביו שהקנאים ישתמשו בכמה דברים לרעה, ושאוילי יש להשמיט כמה דברים, השיב לו הרב שאין זה "מורא שמים" אלא "מורא בשר ודם", ומורא כזה אין לו.

¹⁸ סוטה ט ע"ב.

¹⁹ מפי רא"י שרייכר, אחד משלושת התלמידים שהיו עם הרב בבכיו על תגובת הקנאים ובהסברת עמדתו, ח' ליפשיץ, שבחי הרא"ה (מהדורת תשל"ט), עמ' קסג, ובאגרת אחרת, אוצרות הרא"ה, עמ' 1061. מביא ר"ש אבינר, טל אורות, פקודי, שכתוב בזוהר ב, קח ע"א, שדוד היה נשבע על חרבו שעליה היה חרוט שם השם, וראו הערה 209.

²⁰ אגרות הראיה ד, עמ' פט, "על ענין הגבורה שבאורות".

²¹ אורות הקודש ג, עמ' עט.

²² ערפלי טוהר, עמ' נ.

²³ באר מגד ירחים, עמ' כט.

²⁴ מדבר שור, הדרוש התשעה ועשרים, עמ' רעא.

²⁵ אורות, עמ' קע: "...קדושת הגוף בברית בשר ממש... אומות העולם אינם יכולים להשיג איך נעשה הבשר מקודש, איך נעשו התפקידים הגשמיים בעצמם אידאליים. הערלה מעכבת".

²⁶ אורות, עמ' קכא ו-קסה.

שלהן דוקא לאותו המצב העליון²⁷. כלומר המצוות החקלאיות, המדינה, הצבא וכדומה, למעשה הן "תלויות בארץ", ואף רמת קדושת הארץ גדילה לפי מידת העלייה והכיבוש של הארץ על ידי צבאנו²⁸.

בכמה מקומות התייחס הרב בהערצה לתלמידי רבי עקיבא שהשתתפו במרד בר כוכבא, כפי שגילה תלמידו ד"ר רבי'מ לויך בדוקטורט שלו על אגרת הרב שרירא גאון על פי כתב-יד ישן: "והוה שמדא על התלמידים" של רבי עקיבא. למשל, "תלמידי ר' עקיבא הם היודעים להצמיד כל עיוזו-חיים אשר בתבל ומאורעותיה אל האור האצילי..."²⁹.

הרב קוק ראה בגודד העברי שלחמו במלחמת העולם הראשונה התנוצצות אותה חזון של היהודי האידיאלי, שיש בו "נפש בריאה בגוף בריא"³⁰, "כחנו הרוחני מתאמץ וכח גבורתנו מתעדן, ואותן הנשמות החזקות (מהתנ"ך) חוזרות לחיות בנו כימי עולם"³¹.

כשעם הקודש יהיה בריא וחזק בגופו, תתגבר ותתחזק הקדושה בעולם. כשילדי ישראל יהיו חזקים, בריאים ומוצקים, יהיה אויר העולם קדוש וטהור. כל דבר גשמי ישראלי הוא מוכן לקדושה ואצילות עליונה. פיתוח אמצ' הגופני שבשיראל יוציא מן הכח אל הפועל אימוצי-נשמה נפלאים, ואורה העליון של תורה ימצא את הבסיס האיתן הראוי לו, ויקומו לנו מאורי עולם, אנשי רוח אלהים, כבירי כח שרים עם אלהים ועם אנשים ויכולים להם³².

ודאי יש צרך לעולם וגם לישראל בגבורים כובשים. אבל מה שיתן את רוח הגבורה להיות הולך וחי מתאים לטבע האומה במקוריותה, זאת היא כל תביעת הקדושה, התורה והמצוה, גדל ההשגה וטהרת החיים וקדשתם³³.

כדי לחדד את החידוש שבשילוב הזה, נזכר בסטריאוטיפ הנפוץ האומר הפוך. אם נבקש מאנשים לצייר "צדיק", בדרך כלל נקבל תמונות של רבנים זקנים וחלשים, בתכלית השינוי מאשר אם נבקש לצייר "גיבור". כפי שהזכרנו, הרב קוק הבחין שהסטריאוטיפ הוא אכן נכון אצל אומות העולם, ולצערנו, אף התפתח אצלנו בגלות.

מצייין הרב שהאידיאל שבגבורה המשולבת יתכן רק בארץ ישראל:

בארץ-ישראל אפשר להשיג איך שהבשר של הגוף הישראלי הוא קדוש ממש כקדשת הנשמה, ואין צרך כל-כך להרגיז את הגוף ממנוחתו הטבעית, כי-אם להעלותו ולהטעימו טעם האמת של חיי הקדש השופעים מקדשת הארץ, הספוגים באוירה המחכים של ארץ-ישראל³⁴.

הטיפוס השלם של גבורי האצילות מאציל על גבורי הגשמיות את הוד קדשם... הגלות לא היתה יכולה להוציא אל הפועל טיפוסים שלמים. לא המון גבור, כי הלא מקול עלה נדף מוכרח הוא להיות נרעד³⁵, ולא חכמים קדושים ברום עוזם... (בגלות, היו רק) צפונים ניצוצי גבורתם בקרבם פנימה כגחלים עוממות. (אך) כעת כבר הקיץ הקץ, ביאה שלישית הוחלה³⁶,

²⁷ אורות, עמ' קסג.

²⁸ רמב"ם, הלכות תרומות א, ב, ובכסף משנה, שם; שמיטה ויובל י, ח.

²⁹ ראש מילין, עמ' מט. ראו גם בהמשך ליד הערה 128.

³⁰ אורות התשובה ה, א.

³¹ אורות, עמ' יד.

³² אורות, עמ' קעא, מובא בהקשר שלנו אצל 'אלדד, "משורר החיים הקדושים", הבוקר, 26/8/60, עמ' 3.

³³ אורות עמ' קעא (ו).

³⁴ שם, (ח).

³⁵ חלק מקללת הגלות, ויקרא כו, לו.

³⁶ לעומת ר"א גורפינקל, "גאולה שלישית אין לה הפסק" - במה דברים אמורים? המעין, נא, ג (ניסן תשע"א) עמ' 53-64, שהוא בעיקר ביקורת על מאמרי "לא תהיה גלות נוספת" - על אמרתו של הרב הרצוג, צוהר כא (אדר ב' תשס"ה), עמ' 111-122 (בכתובת: <http://upload.kipa.co.il/media-upload/tzohar/tzohar2443.PDF>), שחשב רא"ג לטעון שכביכול, הסתפקו הרב קוק והרב חרל"פ בוודאות הגאולה. ראו תשובתי, "שיטתם האמיתית של הרב קוק והרב הרצוג בענין הגאולה השלישית", המעין, נב, ב (טבת תשע"ב), עמ' 167-162, שם הוכחתי שלא ניתן כלל להכניס ספקות כאלה בפיו של

הטיפוס של זרע בהמה³⁷ הולך ונוצר לעינינו אבל לא יוכל לבא לשלמות גבורתו... ומגמת חבורו להעמיד גוי איתן, כי אם ע"י זרע אדם... 'הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ד' לאותות ולמופתים בישראל'³⁸.

במקום אחר, מתאר הרב את אותו "טיפוס שלם" שיצמח ארץ ישראל:

ובידים מלאות אמן ושרירים חזקים כברזל ובקומה מחוטבה ונפש מלאה עז יגש הצעיר הישראלי העתיד אל תחית עמו וארצו, ובדגל נשא ידבר בשם ארץ הקדש ובאלהי ישראל יתפאר מקרב זרם עמוק וחי... ורוח אלהים הגנוז בקרבו יפוח עליו בכל עזו וגבורתו בדרך כבושה, בדרך שיש בה גבורה, חכמה וחסידות ותפארת גאולית³⁹.

העצבון הכללי אשר לאומה כולה בגולה לקוח הוא ממנת המוות אשר היא קשורה בגולה שהננו כמו חללים שוכבי קבר⁴⁰ אותו זוהר החיים העדיף הקשור עם הגופניות של האומה [נת]מלא עצב יאוש ומחשכים...⁴¹

כלומר, מזהה הרב שהגלות **אשמה** במה שהסתלפה התמונה של הישראלי האידיאלי.

ישראל בגולה עזב את דאגתו מכל עניני-חול מצד כללות האומה. שם את עיניו ולבו רק בשמים ממעל. לבו לא הלך עוד להרבות חיל, רכב וסוס, ככל גוי על אדמתו, ובכלל לא היה עוד לכלל האומה שום עסק חמרי⁴².

...הגלות הארוכה והממושכה לקחו ושללו מאתנו את הטעם הטוב של הדר הגבורה... קשה לנו להבין כראוי את ערך גדולתם של הגדולים הגבורים...⁴³

האחדות המגולה של העולם המוסרי, הרוחני, והשכלי, עם העולם החמרי, המעשי, הטכני והחברותי, מתבטאת בעולם ע"י ישראל. וסגולתה של ארץ ישראל היא לכוון בעולם גילוי אחדות זו⁴⁴.

כשם שאין השכינה שורה באיש יחידי אלא על גיבור ועשיר ובעל-קומה, אלא שכל זה לא יסכון מאומה בלתי המעלות הרוחניות של חכמה וענוה, - כך אין השכינה הכללית שורה אלא בעם מלא גבורה, עושר וקוממיות, אלא שכל אלה ימצאו את ערכם רק בהעשותם בסיסים להאור הרוחני האלהי, הממולא אור ד' וענות-צדק⁴⁵.

מסביר הרב בהתאם, שהאידיאל העליון, ה"תחנה הסופית", היא תחיית המתים, איחוד הגוף עם הנשמה⁴⁶, וארץ ישראל קרובה היא לכך:

הרב. ראו למשל אגרות הראיה ג, עמ' קנה: "כן, אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו", ושם ב, עמ' קעו: "אין ספק שהתנועה הגדולה הזאת היא אתחלתא דגאולה", והר"מ חרל"פ, ממעיני הישועה, עמ' רכז: "הדבר ברור כשמש בצהרים, שחורבן שלישי לא יהיה עוד, ומדינת ישראל שקמה לתחיה בל תמוט לעולם ועד".

³⁷ על פי ירמיה לא, כו, וחולין ה ע"ב.

³⁸ אורות, עמ' עג.

³⁹ מאמרי הראיה א, "דרך התחיה", עמ' 7.

⁴⁰ על פי יחזקאל לז, והגר"א, ליקוטים בסוף ספרא-דצניעותא, לפני ד"ה שרש.

⁴¹ אוצרות הראיה"ה (ערך: ר"מ צוריאלי, מהדורת תשמ"ח), מאורות הראיה, פרק ב.

⁴² שבת הארץ, הקדמה, עמ' כב.

⁴³ מאמרי הראיה א, "גדול וגבור - ר' שמואל מוהליבר זצ"ל", עמ' 127.

⁴⁴ אורות, עמ' קע.

⁴⁵ שבת הארץ, הקדמה, עמ' כד.

⁴⁶ בכך נאמן הרב קוק לשיטה הרווחת בחז"ל, סנהדרין צב ע"א, ובין רוב גדולי ישראל, כמו הרמב"ן, שער הגמול, והרמח"ל, דרך ה' א, ג [ח-ט], לעומת שיטת הרמב"ם, אגרת תחית המתים, מהדורת ירושלים תשמ"א, עמ' שג, החריג בנושא, הסובר שלאחר תחיית המתים, נחזור לעולם הנשמות.

ואם היו עניני החומר חסרון מוחלט, איך יהיה זה תכלית נכבד?!... ולתכלית זה אמרה תורתנו הק' תמיד עניני היעודים על הטובות העולם הזה... שאין פחיתות כלל לשלמות החומר, אדרבה, מעלה היא⁴⁷.

הגוף והנשמה יחד הם קומה שלמה, גשמית ורוחנית, וכן תחית המתים משלימה את הגשמי ג"כ למעלת הנצחיות⁴⁸.

איחוד "הפכים" נוסף שאנו אמורים לעשות בתחום הוא **לאחד את הגבורה עם הענוה**, לא לשכוח שה' נותן לנו לעשות חיל⁴⁹, "כן טובה היא הגבורה לישראל כלכל עם, אבל מדה מיוחדת יש לנו, שלא נשכח את יסוד גבורתנו... (להיות כמו) הטובים שבמלכים ואל המעולים שבגבורים, ובהם נמצא עז ה'"⁵⁰. כמו כן, עלינו **לאחד בין הגבורה והמוסר**, למרות שהשניים בדרך כלל סותרים⁵¹:

גבורת קדש, המיוחדת באופיה הישראלי המיוחד... המלאים באהבת עמם וארצם... מי בכל העמים כמונו שמאס את הגבורה היבשה והקשה, הגבורה שכולה חמירת העקובה מדם... שפלות ובהמות גסה... אמנם רק אנחנו עלולים הננו לסבב התקדמות מוסרית גדולה בעולם, כשנשאוב חפץ תחייתנו ממקור ברית ד' אשר עמנו לעיני כל הגויים, רק אז נוכל להיות כמבשרי שלום וצדק, בהשקט ובבטחה תהיה גבורתנו, וזאת היא הגבורה המיוחדת לנו מידי אוזר ישראל בגבורה, תאזרנו עז וחיל, כשתהיה נשאבת ממקור גבורתנו מאז מעולם, ומדור לדור תגדל ותאמץ. כשנכשיר את עצמנו להבין, שהצביון העברי, ודוקא החפץ ללכת קוממיות, לא יוכל לעולם להפרד מקשר שם ד' אלהי ישראל, שרק עמו נהיינו לעם...⁵²

בהתאם, התאונן הרב על הנצרות שהגזימה בהתמקדותה הבלעדית במידת אברהם אבינו של חסד ומוסר, לעומת האיסלאם, שהגזים במידת הגבורה של יצחק. לעומתם, התפקיד שלנו כישראל, יעקב, הוא מידת התפארת, ה"מהרמנת" בין השניים⁵³. כשם שאין ספק בנוגע לערך החסד הפיזי, כך שווה בעיני הרב גם ערך הגבורה הממשית, אלא שללא ההכנות והאיזונים, כמו בכל תחום, קיימת סכנת הרס⁵⁴.

על כן מזהיר הרב שהגבורה לא תביא חלילה, לגסות, וכי גם לאומיות ישראליות עלולה להיות כרוכה לצערנו בשנאה ועוולה כלפי אחרים⁵⁵:

שאיפת הגבורה הגופנית אצל ישראל שהיא צריכה להיות מסוננת, מטוהרת ומשומרת מכל דרכי השלילה הנכרכים עמה. אנו צריכים להבחין ולדעת למדי, כי מעולם לא היינו מצטיינים בכח זרוע נגד כל העמים וכי לא בכח זרוע בשר קמנו ונתעודד עד כה. אמת הדבר וביותר מדי

⁴⁷ חבש פאר, דרושים, עמ' כב-כג.

⁴⁸ עולת ראייה א, עמ' רמג.

⁴⁹ ראו הערה 68, שהביא הרב רעיון דומה מדרשות הר"ן.

⁵⁰ אדר היקר, עמ' נו.

⁵¹ ראו רמב"ן, דברים פרק כג, י: "והיה מחניך קדוש"... כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו. והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה, כי יאכלו כל תועבה, יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה, הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב. ועל כן הזהיר בו הכתוב, ונשמרת מכל דבר רע; הנצי"ב, העמק דבר, דברים יג, יח, על ברכת "ונתן לך רחמים" אחרי עיר הנדחת.

⁵² אדר היקר, עמ' נו-נז.

⁵³ אורות, עמ' קנג, ו-כה, ראו לעיל הערה 9. כך גם באוצרות הראיה ד (לעיל הערה 41), עמ' 189: "...וגבורת הקודש מתרוממת בתפארת עוזה". מאלפים דברי הרש"י ז"ל, "משנה שברון", היסוד, י' באלול תרצ"ה, עמ' 1, שהספיד את הרב קוק בכך ששמו, אברהם-יצחק, משלב את החסד והגבורה.

⁵⁴ רמב"ם, הלכות דעות א; שמונה פרקים, פרק ד, על הדרך הבינונית, הממוצע בכל המידות. ראו בנושא שלנו עין איה ברכות ט, ט.

⁵⁵ אורות הקודש ג, עמ' שמט.

נחלשנו חולשה גופנית, שעזרה גם כן לגרום חולשה רוחנית, וצריכים אנחנו להגביר כחותינו העזובים והנרדמים.⁵⁶

דברים דומים של "מיליטנטיות-מעודנת", מצאנו גם אצל הרב צבי יהודה, בהללו את דוד המלך, המכונה "עדינו העצני"⁵⁷, שמשבחים שיחד עם גבורתו, שילב גם את ה"רכות, עדינות וענוה. שתי תכונות אלה שייכות יחד למנהיגות הישראלית, הכלל-ישראלית"⁵⁸.

אמנם שיא "איחוד ההפכים" הוא בדרך, שיתוף הפעולה בין הרע לבין הטוב:

הדרכה, שהיא שואפת להשתמש גם **בכחות הרשעה עצמם**, אל המגמה הקדושה העליונה. ע"כ אינה ניגשת לעוקרם, כ"א היא משתדלת להאיר את הנשמה באור הקודש המלא. ואם בתוכיותם של כחות החיים הסיגים הרעים מונחים, אין זה דבר המעכב את האור אלא הגורם עוד להתגברות כחו, בהיותו נוטל את החיל הנוטה לרשעה לעבוד על ידו את כל עבודות הקודש.⁵⁹

לסיכום, השקפתו של הרב קוק של "אחדות ההפכים"⁶⁰, המבטא בקיצוניות את האיחוד שבבריאה ושבבורא, רואה חשיבות עקרונית בתחום הגבורה הישראלית (וממילא מזכירה רבות), שביחד עם איחוד החומר והרוח, מתאחדת גם עם המוסר, העדינות וענוה, תכונות שלרוב, סותרות את הגבורה.

גבורתנו עדינה היא, אי-אפשר שתהיה גבורת חרבן וכליון. הגבורה האלהית בעולם אינה נפגשת במה... שחוץ לשלטונה, אם-כן היא בכל תכסיסה מלאה עמק רחמים. המצאת הנגודים מרחיבה את כל גבול היש.⁶¹

ג. חיוניות ההשתדלות האנושית

היחס בין ההשתדלות האנושית לבין הביטחון בהקב"ה, הוא דוגמה נוספת לשני ניגודים לכאורה, הזקוקים לאיחוד במשנת הרב. אין כמו ההקשר של מלחמה, להדגמת העיקרון לא להסתמך על הנס⁶², כפי שמופיע בתנ"ך⁶³ ואצל קדמונינו, היכן שאפילו הרמב"ן, שממעט בחשיבות ה"השתדלות" ברפואה, מדגישו במלחמה⁶⁴. כך עולה מכל הלכות מלכים ומלחמותיהם של הרמב"ם, ואף הרב קוק רואה בכך את האידיאל⁶⁵. דרשת הר"ן, על הפסוק: "וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הִתִּיךְ לָךְ כַּח לַעֲשׂוֹת חֵיל...", המדגישה את החשיבות שלך לעשות חיל תוך כדי שזכור שה' הוא מקור כוחנו⁶⁶, היה מרגלא בפומיה

⁵⁶ אדר היקר, עמ' נב-נג.

⁵⁷ מועד קטן טז ע"ב.

⁵⁸ שיחות הרב צבי יהודה על התורה (ערך: ר"ש אבינר), פ' וירא, סדרה א - תשכ"ה, סעיף 12.

⁵⁹ עין איה, שבת ט, מט, ראו היטב בהערה 177 ו-199.

⁶⁰ הרמ"צ נריה, "הוא", גליון זיכרון לציון חמש שנים לפטירתו של הרב קוק, הצופה ג' באלול ת"ש, עמ' 10; ב' איש שלום, הרב קוק - בין רציונליזם למיסטיקה; צ' ירון, משנתו של הרב קוק, עמ' 103-100; א' רוזנק, הרב קוק, עמ' 280. השוו להרב הנזיר הר"ד כהן, מבוא לאורות הקודש, עמ' 18-19; אורות הקודש ב, עמ' שצא-תמז, שניסח הכלל שונה במקצת: "האחדות הכוללת". ראו בעניינינו למשל, עין איה שבת, ו, מד ו-מו.

⁶¹ אורות, עמ' כד.

⁶² פסחים סד ע"ב: "אין סומכין על הנס".

⁶³ למשל שמואל ב' א, יח: "...לְלַמֵּד בְּנֵי יְהוּדָה קִשְׁת הַגָּה כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיְשָׁר", וכל תכסיסי המלחמה שם. ראו גם רלב"ג שמואל ב' א, כז; י, יב.

⁶⁴ ראו למשל רמב"ן על בראשית ו, יט; יז, א; לה, יג; דברים כ, ט, בהשוואה לדבריו בענייני רפואה, ויקרא כו, יא.

⁶⁵ עין איה ברכות א, קמג; שם, ב, קצג; שמונה קבצים, ב, קעט. הרעיון פותח יפה בפרקי מבוא של ר"ע ולנסקי, אבן ישראל ג, תוך כדי השוואה עם דעות הראשונים, כגון בעל החובות הלבבות.

⁶⁶ דרשות הר"ן, הדרוש העשירי על פי דברים ה, יח, ראו גם ר"י אברבנאל על דברים ה, יז.

של הרצב"י⁶⁷. אך חשוב להדגיש שאף אביו הראי"ה, הזכיר את הדרשה הזאת של הר"ן עצמו⁶⁸. בדומה לכך:

ובמקום שאזלת יד הגבורה הגופנית... שהוא כולל הכוחות הטבעיים הדרושים לתקומת לאום. כח הגוף וכשרון חכמה ומחשבה, שראשיתה תודע בחכמת חרש וחושב... בכלי משחית להשתמש בהם להגדיל העצמה במקום שהגבורה הגופנית הפשוטה כבר אזלת ידה. רק במקום שאלה הכללים של התגבורת העצמית וענפיהם התלויים בהם לא יוכלו להועיל, אז יראה לנו צור ישראל חסדו להושיענו באורח נס ופלא⁶⁹.

וגם על ההשגחה האלקית ראוי שיקבע בנפשו שלא יאתה להיות סומך כ"א במה שאין ידו מגעת להשתדל בעצמו. כי כל מה שידו מגעת, זוהי השלמות שהשפיעה ההשגחה האלהית לתן לו כח לעשות חיל, כדי שיהי בידו טובו⁷⁰.

כך גם להיפך, שמתאונן הרב בצורה נועזת ש"אין לך חילול השם גדול מזה" שהבטחון בה' נהפך לתירוץ לעצלות וחסרון חפץ לפעול ולהתעודד, שכולם מודים שאלה מידות שליליות. "וכי בשביל כך יצר השי"ת כח הבטחון בנפש, כדי להמית את האדם או את האומה במדת העצלות והיאוש"⁷¹.

בדומה לאתגר המיוחד לגיבור לא להתגאות⁷², עלינו דווקא לנצל את הניצחונות הצבאיות כהזדמנות לחזק את הביטחון ולשבח את הקב"ה⁷³.

הרב אף כותב לבנו בעיצומו של מלחמה"ע ה-1, שהשירות הצבאי היא השתדלות אזרחית בסיסית, "נדפסה כאן חוברת אחת ע"ד היהודים והמלחמה, בחיבה פטריוטית הראויה ליהודי אנגליא ש"ב"ע הזכויות..."⁷⁴.

ד. כיבוש וירושת ארץ ישראל

הזכרנו את טענת הר"י עמיטל⁷⁵ ובעקבותיו, אחרים מרבני מימ"ד⁷⁶, שחשב להבחין בין משנתו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, לבין תפישת בנו, מורנו הרב צבי יהודה. הוא רצה לטעון שרק השני חישוב מאוד את מצות כיבוש ארץ ישראל⁷⁷, בהדגשת דברי הרמב"ן, על הפסוק, "והורשתם את הארץ".... שלא

⁶⁷ למשל, לנתיבות ישראל א, עמ' סו, פט, צג, קד, קי, קכג.

⁶⁸ עין איה ברכות א, קמג. ראו שמשמש בביטוי בהקשר זה גם באגרות הראיה ב, עמ' רי.

⁶⁹ שם, ברכות ט, יד.

⁷⁰ שם, א, קא.

⁷¹ לנבוכי הדור, עמ' רה.

⁷² ראו למעלה ליד הערה 50.

⁷³ תהלים יח, מ; כז, ג; קכו, ג; קמד, א. ראו רמב"ם, פירוש המשניות, פסחים ד, ט: "הוי שוטים יאמר להם, כי כמו שאני מודה לה' בעת האוכל שהמציא לי דבר להסיר רעבוני ולהחיותני ולקיימני, כך נודה לו על שהמציא רפואה המרפאה את מחלתי כשאשתמש בה".

⁷⁴ אגרות הראיה ג, עמ' לח-לט, למרות שעזר הרב לסדר פטורים מהצבא האנגלי ליהודים שרצו בכך, או מצד דיני נפשות, או מצד שקשה לקיים שם תורה ומצוות, ראו אגרות הראיה ג, עמ' נה, שבחי הראי"ה (לעיל הערה 19), עמ' קכו, ובהערה 241.

⁷⁵ לעיל הערה 2.

⁷⁶ ח"כ לשעבר, ר"מ מלכיאור, הזכיר בשיעור במדרשת ת"ל אורות, באביב, תשנ"ו.

⁷⁷ ראו למשל בהרחבה אצל רח"א שורץ, בדרך התורה הגואלת, עמ' רכג-רכה לנתיבות ישראל; משמיע ישועה, עמ' 277-290.

נעזבה ביד זולתנו מן האומות"⁷⁸, כלומר שיש מצוה מדאורייתא שיהיה שלטון יהודי בכל ארץ ישראל. לעומת זאת, הוא טען שמתייחס הראי"ה למצוה זאת רק במקום אחד (!).

על כן חשוב להבהיר, שבמחילת כבודו, מצות כיבוש הארץ היא אבן יסוד במשנת הראי"ה, ושבונו הוא ממשיך נאמן לדרכו. למשל, הבהיר הרב ב"חזון הגאולה", בצורה שאינה משתמעת לשני פנים: "חלילה לנו להתבטל מהמצוה החמורה שבחמורות של כיבוש ארץ הקודש וקנינה... שאין שום התנצלות להתבטל ממצוה חיובית"⁷⁹.

הרב אף פירט בהדרכה מעשית בנוגע לקיום המצוה, שאנו מעדיפים שהכבוש שלנו יהיה - במקום שאפשר - בדרך של שלום ע"י קנין הארץ בכסף, ולא דווקא במלחמה. החובה היא התוצאה, שארץ ישראל תהיה תחת שלטון ישראל⁸⁰. לעומת טענת הר"י עמיטל, חזר הרב על חשיבות הכיבוש בלפחות **20 (!) מקומות** (ראו היטב בהערות)⁸¹, והדגיש שמלחמת המצוה של כיבוש ארץ ישראל כמובן דוחה פיקוח נפש, שהרי כל מלחמה כרוכה בסכנה, ועל דעת כן צוותה התורה⁸².

כך כתב: "ודאי יש צורך לעולם וגם לישראל בגבורים כובשים"⁸³, ובענינו, השירות הצבאי היא עבודת ה' ממש, ומלחמת מצוה:

ונראה שאע"פ שאין שבט לוי 'עורכין מלחמה', היינו לעשות מלחמה פרטית, כמו שאפשר שיזדמן ששבט אחד עושה מלחמה בשביל ההתנחלות שלו שימצא לו בזה. אבל כשכל ישראל יוצאין למלחמה, מחויבים גם הם לצאת. ומלחמה של כלל ישראל זאת היא גם כן עבודת ה'⁸⁴. שכל מי שהוא מיוחד יותר לעבודת ה', הוא שייך לה יותר משאר כל העם⁸⁵.

בהתאם, ניתן להבין את דבריו:

⁷⁸ רמב"ן, הוספות לספר המצות של הרמב"ם, עשה ד, ובפירושו על במדבר לג, נג. חשוב לציין שדברי הרמב"ן בנושא התקבלו על ידי "כל הפוסקים ראשונים ואחרונים", כלשון המסכם של הפתחי תשובה יורה דעה עה, סק"ו, ושדי חמד, ערך ארץ ישראל.

⁷⁹ ראי"ה קוק, חזון הגאולה, עמ' רכב, מובא גם באוצרות הראי"ה (לעיל הערה 41), עמ' 1123.

⁸⁰ מאמרי הראיה א, "נאום על ישוב ארץ ישראל", ירושלים תש"מ, עמ' 252; שם ב, "הלכה ומעשה", עמ' 524-526.

⁸¹ למשל, מאמרי הראיה, "דגל ירושלים", עמ' 333-335, על כיבוש ארץ ישראל והציונות המדינית בעקבות הצהרת בלפור: "יחד עם שר צבאנו העתיק יואב, 'חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהנו', ושם, "בחגיגת בית הכנסת הגדול בתל אביב", עמ' 246-247, שמשבח את המלחמות "לשבור את עול (הגויים) מעל צוארינו ולהרחיב את גבול ארצנו, ושם, "נאום על ישוב ארץ ישראל", 252-253; שם ב, "חנוכת בית המדרש למורים 'מזרחי'", עמ' 477-478, ו"הלכה ומעשה", עמ' 524-526; מדבר שור, עמ' רב, "וציוויה אל בני" בענין כבישת האומות והורשת הארץ", ומסביר את המוסריות שבדבר; ולפני הצהרת בלפור, גנזי ראייה, עמ' 80-81, להשתדל פוליטית שיתנו לנו בעלות על ארץ ישראל, וכן מאבני המקום יא, עמ' 61, דברי תלמידו הרב קניאל: "כי שליח ההשגחה העליונה הוא היה גם באותם הימים ההיסטוריים שלפני מתן הצהרת בלפור. הוא היה בזמן המלחמה בשוייץ. בקשו מלונדון שיבא שם לקבל עליו עול רבנות. הוא לא רצה. הוא חשש שאם יקבל רבנות בלונדון, אז לא יוכל מהר לשוב אל הארץ. בכל זאת כתב להם, בהיותו בטוח שתוצאות המלחמה העולמית תביאנה בכנפיהן ישועה לישראל, וצמיחת הישועה תתחיל ממדינת אנגליה הנאורה, לכן רוצה הוא להיות במטרופולין של המדינה הזאת, אולי יוכל במה שהוא לסייע ולעזור בהשגת זכות עמו על מולדתו", וראו בהמשך בהערה 264; אגרות הראיה ב, עמ' רי: "כשם שאנו מכירים ומאמינים שתשועת ישראל תבא ע"י התחלה של קץ-המגולה, שנעשה אנו בכח אשר נתן לנו ד' לעשות חיל, לרכוש את הארץ, לגאול אותה. לעבדה ולבנותה, לכבש אותה בכיבושים קולטוריים ומעשיים..."; שו"ת משפט כהן, סימן קמו, עמ' שנא; "דרשת הדגל" (לעיל הערה 10) עמ' עמ' 65; "תפילת הדגל" ב"תפילות ארעיות לראי"ה קוק" (ערכה: 'לוי), אקדמות ט (תמוז תש"ס), עמ' 56-58, וא' שבט, "דגל ישראל במקורות היהדות - חלק ג", אורשת ג (תשע"ב), עמ' 198: "זכרון... בהכבש ארץ הקודש... וגאולת ארץ קדשם"; טוב רואי, סוטה ח; אגרות הראיה ג, עמ' קלד ו-קלז; אלה מסעי, מהדורת תשע"א, עמ' 113; זכרון ראי"ה, עמ' מז; אוצרות הראי"ה ג (לעיל הערה 41), הלכות עבודה זרה וחוקות עובדיה ז: "כיבוש ארץ ישראל מצוה הוי בכל אופן גם אם אין שם עבודה זרה", בהערה הבאה, ועוד.

⁸² שו"ת משפט כהן, סימן קמד, עמ' שכז, ו-שלו; שם, סימן קמה. דברים דומים נמצאים אצל רבו הנצי"ב, מרומי שדה, ערובין מה ע"א; מנחת חינוך, תכה.

⁸³ אורות, עמ' קעא (ו).

⁸⁴ כמו שכותב הרמב"ם, הלכות שמיטה ויובל יג, יג, שמביא דוגמה מדוד המלך שהקדיש כל חייו לעבודת ה', על פי תהלים טז, ה: "ד' מִנְתַּן חֶלְקִי... גֹבְלִי", וזה בודאי כולל "מלחמת ד'" הרבים שהוא לחם.

⁸⁵ שבת הארץ ג (תשס"ז), הלכות שמיטה ויובל יג, יב.

ה' צבאות הוא ה' אלהי ישראל, וצבאות ישראל צבאות ה' הם. ברוחנו ועצמות נשמתנו חרותים במכתב אלהים כמו וגבורתו של יוצר בראשית... הלאמתנו בנחלת ד' קשורה היא ביצירת מעשה בראשית. "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים"⁸⁶... את הגוף אין אנחנו עוזבים, לא את הגוף הפרטי ולא את הגויה הלאומית... עז וגבורה, חשק ואבירות, אמונה ונצחון-עז...⁸⁷.

אף מצאנו שפעל הרב קוק בהתאם למעשה, למשל, רי"ל מימון, מעיד שהרב קוק השיב לו שאין מברכים על העלייה לארץ כי תכלית המצוה היא כשכובשים אותה.⁸⁸

כמו כן, מעיד הרב פרופ' ש"ק מירסקי, מראשי ישיבה אוניברסיטה בניו יורק לשעבר, שהיה אצל הראי"ה בתקופת מאורעות תר"פ בירושלים. לפניו היה איש שניסה להשפיע על הרב שיפרסם "גילוי דעת" שאין ברצוננו לכבוש את הארץ ולייסד בה מדינה עברית, כי אם די לנו לשבת בארץ הקודש תחת שלטון זר, ובכך לדעת האיש, ראשי האיסלאם יימנעו מלהסית, ושפיכת הדמים ייפסק. הזדעזע הרב והסתכל ברשק"מ ואמר בקול רועד ובהתרגשות: "כיצד יכולה להכנס בלב האיש הזה מחשבת-מעל כזאת בה' ובעמו, שאני אחתום על זה? הלא בזכות בנין הארץ וכיבושה ניגאל!". והוסיף, "מעולם לא ראיתי את רבנו בהתרגשות כזאת"⁸⁹. עדות דומה נמצאת מסביב לעמידתו האיתנה של הרב קוק על זכות בעלותנו על הכותל בשנת תרפ"ט מכוח מצות כיבוש ארץ ישראל, למרות שמנהיגי היישוב ניסו להניעו מכך, ועל ידי כך יימנעו שפיכות דמים.⁹⁰

כך ראינו גם בחיבתו לגדוד העברי, שהתייחס אל דגל הגדוד כממלא את הלב הערצה⁹¹, כבוד וחיבה, "כצבאות קדושים, כמלאכי השרת נדמו לי", ושיש בחיבה כלפיו "קוי קדושה"⁹², ו"קודש היא לנו"⁹³, ואל החיילים הנושאים אותו כ"כצבאות קדושים, כמלאכי השרת נדמו לי", למרות שידע שהרוב המוחלט של החיילים בגדוד לא היו דתיים⁹⁴ ושהיו בו בעיות בקיום המצוות⁹⁵. סיבה מרכזית בהערצתו של הגדוד היא בתור סמל לכיבוש ארץ ישראל⁹⁶.

חיבת הרב לצבאיות ישראלית התבטאה גם בתמיכתו ומעורבותו ההדוק ביותר, בהשוואה לשאר גדולי דורו, במעשי ההגנה והמחתרות, שראה, בודאי לאחר הצהרת בלפור ומאורעות תרפ"ט, בגדר כיבוש

⁸⁶ לצבאות ישראל בעימות עם הגוים, תהלים קיא, ו.

⁸⁷ אורות, עמ' כד.

⁸⁸ אוצרות הראי"ה, מהדורת תשס"ב, עמ' 371; רי"ל מימון, "ברכת הארץ" נספח לקיצור שלחן ערוך, מהדורת תשכ"ו, עמ' סד.

⁸⁹ ש' רז, מלאכים כבני אדם, מהדורת תשנ"ד, עמ' 145-146.

⁹⁰ ראו בהרחבה, ח' לנגזם, כותלנו; "שלום עם סבלנות, אמת היא מוחלטת - פרסום דרשתו המקורית של הרב קוק על הרקע של ועדת הכותל ומאורעות תרפ"ט", מגד ירחים (147), כסלו תשע"ב, עמ' 4, ובהמשך הערה 284.

⁹¹ בהרחבה במאמרי "דרשת הדגל" (לעיל הערה 10).

⁹² שם, עמ' 65.

⁹³ "תפילת הדגל", שבט (לעיל הערה 81), עמ' 198.

⁹⁴ "דרשת הדגל" (לעיל הערה 10), הערה 6. בין חיילי הגדוד היו הטוראים ד' בן גוריון וי' בן-צבי, ראו בהרחבה אצל M. Watts, The Jewish Legion in the First World War, London, 2004.

⁹⁵ אגרות הראיה ג, עמ' קלו-קלז, ו-קמא, כותב הרב שקיווה שדבריו בביקורו בגדוד "פעלו לטובה... ומאד אחשק לדעת אם כבר נתקנו המעוותים ע"ד המליחה, וע"ד ייחוד הכלים לבשר וחלב... (חילול) שבת... גילוח הזקן...". הרצון של ה"רעוורנד" (תואר המשמש בחו"ל למי שבמפורש אינו רב אך נושא בתפקיד דתי) שלהם להתיר איסורי דאורייתא על סמך "דינא דמלכותא דינא", מעיד אף הוא על הרמה התורנית של האחראי (!) שם על הדת.

⁹⁶ "תפילת הרב", שבט (לעיל הערה 81); אגרות הראיה ג, עמ' קלד ו-קלז.

ארץ ישראל⁹⁷. כמו כן, בראיונות שנערכו עם ותיקי מרכז-הרב, מתברר שאחוז ניכר מבחורי הישיבה היו במחותרות⁹⁸.

לסיכום, רק המשיך מורנו הרצב"י בעקבות הרב, שהחשיב מאוד את מצות כיבוש ארץ ישראל אפילו אם הויתור בה עשוי לפייס את הנכרים ולהציל נפשות מישראל, כי זאת עצם ההגדרה של מצות הכיבוש, אם צריך, שהיא "חמור שבחמורות" ו"מצוה חיובית (=חובה)".

ה. חשיבות ההגנה וההרתעה

התורה איננה נאיבית, ויודעת שקיימים אויבים ואיומים בעולם. למרות שיצר הקיום מטביע בנו טבע לברוח מפני הסכנה, מחייבת אותנו התורה להתגבר ולהתגונן, במצוות כמו "לא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ"⁹⁹, מלחמת מצוה¹⁰⁰, להציל ישראל מרודף¹⁰¹ ולא לחוס עליו¹⁰², "לא תִירָא מֵהֶם"¹⁰³ ועוד.

במיוחד לתפישתו העקרונית של מרן הראי"ה, שקיימת חשיבות, ייעוד, ותרומה ייחודית לכל אומה ואומה¹⁰⁴, עולה שכל עם לא רק רשאי, אלא אף חייב, להגן על עצמו. יש בכך צדק (שמכנה שם הרב: "רינה"), וגם מוסר (שמכנה: "תפילה"), וכך מצדיק ומשבח הרב את מאמצי אנגליה במלחמתם נגד גרמניה בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה: 1:

כשבא האויב להתנפל על הארץ של העם השוקט, השומר את ארצו ויושב לבטח עליה והצר הצורך מביא בשעריה מלחמה (אף על אומות אחרות נאמר בתורה. אי"ש)... כש"תבא מלחמה בארצכם על הצר הצורך אתכם"¹⁰⁵, זהו תיאור של מלחמה שהצדק נרמס בה ברגלים מצד הצר הצורך, אז באה הרינה (צדק) עם התפילה (מוסר) והתשועה קרובה לבא. "והרעותם בחוצרות ונזכרתם לפני ד' אלהיכם ונושעתם מאויבכם"¹⁰⁶.

כמו כן, מזכיר הרב את התחושה של היהודים באנגליה, כ"אש פטריוטית קדושה"¹⁰⁷ להגנת הארץ שנדבקו בה בתור ארץ מולדת... המלאים הכרת תודה לאותה הארץ אשר מצאו בה חסות¹⁰⁸. לגבי תחושות עצמו שם, למרות שאיננו אזרח אלא רק אורח באנגליה, "...שאנו כולנו חשים את עצמנו בתור אברים חיים ופועלים בתוך הגויה הנכבדה הזאת (אנגליה!), שהננו מרגישים את צערה ומקנאים בכל לב את קנאת משפטה... לנצחון הצבא ולגבורת ישע ימינו במלחמה הזאת..."¹⁰⁹.

⁹⁷ עליהן הרחבנו בהמשך מהערה 265 ואילך, ראו בהערה 304 ואילך, מה שהשוונו בין תגובותיו למאורעות תר"פ, לבין אלה של תרפ"ב, לבין אלה של תרפ"ט.

⁹⁸ שם.

⁹⁹ ויקרא יט, טז; שלחן ערוך חושן משפט, תכו.

¹⁰⁰ רמב"ם, הלכות מלכים ומלחמותיהם ה, א; תענית ב, ג; שבת ב, כג; שלחן ערוך אורח חיים של, ו.

¹⁰¹ דברים כה, יב; רמב"ם, ספר המצוות, עשה רמז; הלכות רוצח א, ו; ספר החינוך תר.

¹⁰² שם; רמב"ם, ספר המצוות, לא תעשה רצח; רמב"ם, הלכות רוצח א, ט.

¹⁰³ דברים כ, א; רמב"ם, ספר המצוות, לא תעשה נח, והלכות מלכים ומלחמותיהם ז, טו.

¹⁰⁴ אורות, עמ' קנו (יא); מדבר שור, עמ' רב; עין איה, שבת ו, מד; "דרשת הדגל" (לעיל הערה 10), עמ' 67.

¹⁰⁵ במדבר י, ט.

¹⁰⁶ המשך הפסוקים שם, גנזי הראי"ה, אגרות, עמ' קנח. ההקשר שם, דרשתו כש"נתקבצנו היום ב... בית תפילה לישראל... להתפלל על הצלחת נצחונה של הממלכה האהובה שאנחנו חוסים בצל חסדה ויושר משפטיה".

¹⁰⁷ אמנם ראו שבחי הראי"ה (לעיל הערה 19), עמ' קכו, ואוצרות הראי"ה (לעיל הערה 41), עמ' 47, שהפיק הרב מכתבים פיקטיביים ליהודים שלא רצו להתגייס לצבא האנגלי, על אף האיום הממשי בסכנת מאסר.

¹⁰⁸ אגרות הראיה ג, עמ' נו.

¹⁰⁹ גנזי הראיה, איגרות, עמ' קנט.

כאשר יבא גוי לא חסיד ויתנפל על גוי צדיק בריבו, ובלא משפט עמים רק בכח הזרוע ירצה לנשל עם מאחוזתו, לפגע חסנו וכבודו, קנאת עם כזאת שהיא מתעוררת לחמת נקם ולמלחמת מגן, קנאת ד' צבאות היא, **קנאת הצדק שהוא אור אלהי עולם** בעולמו¹¹⁰.

אם כך מדבר כלפי צרותיה של אנגליה, רק אפשר לדמיין כמה היה מרהיב ומעודד את הצבא הישראלי בארץ ישראל, מול אויבי ישראל¹¹¹.

מדגיש הרב שההתנהגות הטבעית (שהוא אלוהית, כפי שמציין במקומות רבים¹¹²) הזאת להתגונן בגבורה, מחייבת אף את האדם הפרטי, ואף לועג במקום אחר על "הסבלנות של האיש הרואה שכבוד ביתו ומשפחתו נתון הוא למרמס כל פריץ והולל, והוא ברפיונו מעמעם ומחשה"¹¹³.

גבורה כזאת לרב קוק היא לא רק ראווה, אלא מידה טובה, "יש שימוש לטובה באבירות נקמה ושנאה וכיו"ב, להשתמש בהן במקום הדרוש... (ויש להיזהר) שלא לנשא ולסלח במקום שהשעה צריכה לכך (לאבירות)"¹¹⁴.

כך מדגיש הרב שישראל "מעולם לא בקשו לכבוש את כל העולם כולו רק מעל הצרים עליהם הגינו את עצמם"¹¹⁵. אמנם, יצוין שספר יהושע מדבר בכיבוש ולא בהגנה, ויש בכך מצוה, אך שם מדובר בארץ הברית ובציווי אלוקי מיוחד¹¹⁶, ונגד אויב פגאני פראי¹¹⁷, ועל השבת הנגזל שכבר קנו אבותינו לפני ירידתם למצרים¹¹⁸. בנוסף, כאמור בפרק הקודם, כשניתן, אנו מעדיפים לקיים מצוה זו בקנין.

בנוסף, נראה לדייק מדבריו שלא בקשנו "לכבוש את כל העולם כולו", אך הכיבוש המצומצם של ארצנו היה נחשב בעידן אימפריאליסטי, ל"צמחוני" ביותר, עבור עם חזק עם אלקים בעזרו.

חשיבות הגבורה להגנה-עצמית עולה, לפי טענת ד"ר יהושע בארי, גם בנוגע לפסקה הקונטרברסלית באורות¹¹⁹, שרוצה להוכיח שהמילה "התעמלות" שם שימשה כשם קוד לאימוני מחתרות ההגנה¹²⁰.

לגבי ריבוי המלחמות והניצחונות שבתנ"ך, מעיר הרב: "אין לנו כלל להתבושש באותן המלחמות אשר עשינו... נגד הקמים עלינו להכחיד את קיומנו אילו אם היתה רק מלחמת חיים פשוטה, גם היא אינה בושה במקום שאינה בנויה ע"פ עוות משפטי"¹²¹.

מתייחס הרב לכך שלא די בהתגוננות, אלא שכרוך בכך גם הצורך בהרתעה:

¹¹⁰ שם, עמ' קנח.

¹¹¹ עליו נדבר בפרק הבא.

¹¹² עקבי הצאן, עמ' קיח, מאמרי הראיה, "חינוך התלמוד תורה ברחובות", עמ' 230.

¹¹³ אגרות הראיה ג, עמ' קנז, ראו ספר החינוך מצוה שלח, "ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן שותק למחרפיו".

¹¹⁴ עין איה, שבת א, פד.

¹¹⁵ מדבר שור, הדרוש התשעה ועשרים, עמ' רע.

¹¹⁶ ראו מאמרי הראיה, "על דעת ד' ומלחמות ד'", עמ' 508, ובפרק ד על "כיבוש ארץ ישראל".

¹¹⁷ עבודה זרה ופראות הולכים ביחד, ראו אורות, עמ' קד.

¹¹⁸ בראשית יג, יז, וברבנו בחיי וכלי יקר, ובמיוחד במשך חכמה שם.

¹¹⁹ למעלה ליד הערה 15.

¹²⁰ בארי (לעיל הערה 16), עמ' 107-150 מאריך לנסות להוכיח מעיתון הפועל הצעיר, כסלו, תרס"ט, ומדברי "טבנקין, דברים א, עמ' 489, והסופר א' ברנר, "הקיבוץ המאוחד בהגנה, 1923-1939", עמ' 9, שאף מביא מתקנות ההסתדרות: "התעמלות, שם הסוואה לפעילות הגנתית בלתי ליגאלית שהיה מקובל אז", ור"מ צוריאלי, אוצרות הראי"ה, "ביאורים לשיטתו", בשבח ההתעמלות, קיבל את דעתו. אך השוו למעלה בהערות 19-20, 119, 154, **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת**. שבכמה הזדמנויות פירש הרב את כוונתו בדרך המפריכה חידושו של בארי. כן מוכח גם לאחר פרסום שמונה קבצים, שכן כתב הרב ביומנו האישי, לעצמו, ללא פחד הצנזורה, וכן הפריך ד' תמר, הצופה, כו אייר תשנ"ב. על כן מיקמנו את הפסקה באורות למעלה בפרק ב.

¹²¹ מאמרי הראיה, "על דעת ד' ומלחמות ד'", עמ' 508.

אי אפשר הי' כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים ח"ו את שאריתם; ואדרבא הי' מוכרח מאד גם להפיל פחד על הפראים גם ע"י הנהגות אכזריות, רק עם צפיה, להביא את האנושיות למה שהיא צריכה להיות...¹²²

אכן, כותב הרב שאפילו בתחילת ימות המשיח, יתכן שעוד נצטרך את החרב והגבורה הלאומית להרתיע מדינות אחרות מלפגוע בנו¹²³, כפי שברור מהתנ"ך ומהרמב"ם, שאף המשיח יעסוק במלחמות¹²⁴. יתכן שאותו שלום המיוחל אכן תגיע בזכות החרב המרתיע שלנו ושל שאר האומות הנאורות, לעומת שוחרי המלחמות¹²⁵. נמצא שהגבורה הצבאית היא חשובה ככלי הגנה, ואף יותר טוב, כמרתיע.

בנוסף להגנה והרתעה, מוסיף הרב שקיימת גם זכות המרי לחזור לתחיה לאחר שאומתנו נחלשה ו"לצרכי תקומתנו"¹²⁶. למשל, קורא הרב לתנועת בני עקיבא ללכת בעקבות,

מדת רבי עקיבא המיוחדת, שהיא מתעוררת עכשיו בזמן צמיחת הישועה, להיות לנו לאור עולם, התלהבות ומסירות לחזק כל חזון של גאולה ותחיה לישראל וארצו. ודוקא מפני שהחזון בשעתו נכשל, ובר כוכבא נפל ועמו נפל ישראל בבחינת חירותו הלאומית¹²⁷, בטוחים אנו כי תורת אמת אשר בפה קדוש יבוא תור לה, והתור הזה הולך ובא, ולא תקום פעמים צרה, ולא לחנם לחם ישראל מלחמת קיומו ונצחו עד דור אחרון ועד בכלל¹²⁸.

ו. אהבת ישראל לאומית

אם לכל אומה יש זכות וחובה להתגונן, להרתיע, ולמרוד¹²⁹ למען עצמאותה, אזי "קל וחומר שמעמד חיינו בעולם הוא אור העולם"¹³⁰, עם סגולה, ממלכת כהנים וגוי קדוש, ישראל באומות כלב באברים¹³¹, שיש לנו תפקיד נצחי ושאסור לנו לרדת מבמת ההיסטוריה, כדי להמשיך לקדם את המוסר והאידיאלים באנושות. "שלמות גדולה תחשב אם נהי' אנחנו העוסקים במצוה זו של הרמת קרן ישראל. ובודאי תפארת גדולה והדר לאומי הוא לנו..."¹³².

גאווה לאומית זאת אמורה להתבטא אף בדברים שלכאורה אין להם צד דתי כלל, כפי שהתפעל הרב מקברניט אוסטרי שקינא בספינה אנגלית גדולה, וכתב לבנו הרב צבי יהודה, שיש ללמוד ממנו: "הקנאה הלאומית אשר עוררת עליה ולמדת אותה מהאוסטרי, גם היא אש-קודש היא בטבעה של הנשמה הבריאה והטהורה קבועה... מצוה להביא מן ההדיוט קנאת-עם טבעית"¹³³.

¹²² אגרות הראיה א, עמ' ק.

¹²³ עין איה, שבת ו, מד, ו-מו.

¹²⁴ רמב"ם, הלכות מלכים יא, ד.

¹²⁵ עין איה, שבת ו, מה-מו.

¹²⁶ לעיל הערה 121.

¹²⁷ ראו לעיל בהערה 29 שהזכיר הרב את מרד בר כוכבא באהדה וכאב-טיפוס אפשרי להבאת הגאולה, כפי שעשה גם הרמב"ם, הלכות מלכים ומלחמותיהם יא, ב.

¹²⁸ מאמרי הראיה א, "מכתב לבני עקיבא", עמ' 203.

¹²⁹ אמנם, יתכן שזכות המרי, שמורה היא לעם הנצח כפי שנראה בפרק זה, כי שאר האומות אכן יורדות מבמת ההיסטוריה, אורות, עמ' קמג (טז), עין איה, שבת ו, מד. ראו הר"מ חרל"פ, ממעיני הישועה, עמ' שכא, שעתידה האנושות לעזוב את עניין הלאומיות, לעבור לאוניברסאליות גלובאלית, ויאשימו אותנו בהתעקשותנו לעמוד על ייחודנו.

¹³⁰ מאמרי הראיה ב, "על דעת ד' ומלחמות ד'", עמ' 508.

¹³¹ ריה"ל, ספר הכוזרי, ב, לו.

¹³² עין איה, ברכות א, קמג.

¹³³ אגרות הראיה ב, עמ' רפז. ראו פרטי המעשה אצל ר"ש אבינר, צבי קודש, עמ' 53, ורצב"י קוק, צמח צבי, עמ' נג.

"איזה ראייה צריך על זה שראוי לאהוב את כלל ישראל ולהשתדל בתקנתו וכבודו כפי האפשרי?"¹³⁴ כך הסביר שדיבר בכבודו של ד"ר הרצל, "מוטל ג"כ על יראי ד' להתייחס על כל מי שרוצה לעשות איזה דבר טוב לישראל אפילו באופן חומרי ורחוק, באהבה ושלוש"¹³⁵. אז קל וחומר לגיבורי צה"ל, המקדישים שלוש שנים מחייהם, חודש בשנה במילואים, ומוכנים, אם צריך, אף למסור את נפשם לבני ישראל, עם קרובו. "וכי כל הסיפורים שבתנ"ך מגבורות מלכינו שופטינו אינם לאומיות מליאה?!"¹³⁶.

באגרת לז'בוטינסקי, מדגיש הרב: "אשריכם מגיני כבודנו שנתפסתם על דברי תורה, על אשר עשיתם את חובתכם הקדושה להגן על כבוד אחיותינו הטהורות, ועל נפשות עוללינו וזקנינו בעת היגון היותר קודר אשר סבבנו לפני הופעת התנוצצות אור גאולתנו"¹³⁷.

סיבה נוספת המחייבת הדגשת ערך הגבורה בישראל, היא משום שמעצם תפקידנו, עד ימות המשיח, **האנטישמיות קיימת, ותמיד יהיו אויבים לישראל**. משום ש"עד תור הגאולה העתידה השפענו על העולם רק למודי חובות"¹³⁸, מוסר וצדק היוצא מדעת אלהים אמת. וחובות אין העולם חפץ לקבל, ואם הוא מקבל, נשאר בלב טינא על המעורר הראשי לידיעת החובה, שאינה נותנת להנפש הברברית להתפשט בכל מאוייה"¹³⁹.

בנוסף לייעודנו המיוחד, פן ייחודי נוסף המחייב הדגשת הגבורה בעם ישראל, יותר מאשר באומות אחרות, הוא שכתוצאה **מגלות ארוכה** ומשפילה, זקוקים לדב"ר על דבר שהוא פשוט לעמים "נורמאליים". "לעת התעוררות הצורך לגבורה הגופנית, בתור הגנה נגד החולשה והרפיון הנפרז השורר בקרבנו מאז, וירד בדורנו עד הדיוטא התחתונה"¹⁴⁰. לכן "עכשיו צריכה גבורתם של ישראל להתעורר מצד הכרה פנימית, "ועוררתי בניך ציון על בניך יו", "ימין ד' רוממה"¹⁴¹.

הדגש הגבורה גם מחויב, לפי הרב קוק, בגלל "בעיה" ייחודית נוספת שיש לישראל בנושא, שמטבענו, אנו רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים"¹⁴². אפילו בעת ירידתנו הרוחנית, מצויין ש"מלכי ישראל מלכי חסד הם"¹⁴³. בתור עם נחילי, היינו צריכים, בצורה אנכרוניסטית, להתמודד בימי קדם מול עמים פראים פרימיטיביים, עם טבע רחמן מודרני "שקדם את זמנו", ושמתיאם יותר לימות המשיח. הרב כותב שהיינו צריכים אפילו ל"עורר בלבבנו" משטמה נגד הקמים עלינו¹⁴⁴, כנראה כמרמז לדברי הרמב"ם לגבי חובת זכירת עמלק (אפילו לאחר [!] שהם כבר נכחדו), "כדי לעורר איבתו"¹⁴⁵ פעם בשנה. דווקא משום שזה לא טבעי, חיוני כל כך לשנן, למען לקיומנו.

¹³⁴ גנזי הראייה, עמ' 82.

¹³⁵ שם, עמ' 70.

¹³⁶ שם, עמ' 82.

¹³⁷ אוצרות הראי"ה (לעיל הערה 41), עמ' 1054. ראו לעיל הערה 32, "כשעם הקודש יהיה בריא וחזק בגופו תתגבר ותתחזק הקדושה בעולם". כך בהמשך בהערה 282, בהספדו על קדושי תרפ"ב, הדגיש הרב את הצורך לעמוד על הכבוד הלאומי שנפגע שם. ראו אגרת נוספת של הרב אל ז'בוטינסקי בהמשך הערה 267.

¹³⁸ פירוש כפול: א. לימדנו חובות מוסריות לאנושות. ב. ההיפך של "לימוד זכות" - שכאשר ישראל מראה שאכן ניתן לחיות על פי האידיאה האלקית המוסרית, זה "מלמד חובה" על שאר האומות.

¹³⁹ אורות, עמ' קנז (טו).

¹⁴⁰ אדר היקר, עמ' נב.

¹⁴¹ פנקס י"ג, קח, על פי זכריה ט, יג, ותהלים קיח, טז, וכן בהערה 143.

¹⁴² דברים רבה ג, ד; רמב"ם, הלכות אסורי ביאה יט, יז.

¹⁴³ עקבי הצאן, עמ' קלז, על פי מלכים א' כ, לא.

¹⁴⁴ מאמרי הראייה, "על דעת ד' ומלחמות ד'", עמ' 508.

¹⁴⁵ רמב"ם, הלכות מלכים ה, ה.

הרב מחייבנו להתלבש בצורה זמנית וחיזונית ב"ידיים של עשוי"¹⁴⁶, כדי "לא לדחוק את השעה"¹⁴⁷, לא לתת לגוים לנצל את תמימותנו ורחמנותנו, כפי שאכן עשה מלך ארם לאחאב¹⁴⁸, וכפי שעושים הערבים בניצול רחמי השמאל הישראלי.

ז. ניצחון ישראל - קידוש ה', הפסד ישראל - חילול ה'

הרעיון של קידוש השם כשישראל מנצח, וחילול השם אם חלילה נפסיד, מופיע בפשטות עשרות פעמים בתנ"ך, למשל: "לְמַעַן אֶלְהִי, כִּי שָׁמַךְ נִקְרָא עַל עֵינֶיךָ וְעַל עַמֶּיךָ"¹⁴⁹, "וַיָּבֹא אֶל הַגּוֹיִם... וַיַּחְלְלוּ אֶת שֵׁם קְדֹשֵׁי בְּאֵמֹר לָהֶם: עִם הַיְהוָה אֵלֶּהָ? וּמֵאַרְצוֹ יִצְאוּ! וְאֶחָמֵל עַל שֵׁם קְדֹשֵׁי... לֹא לְמַעַןְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה... כִּי אִם לְשֵׁם קְדֹשֵׁי אֲשֶׁר חָלַלְתֶּם בְּגוֹיִם"¹⁵⁰. כך בתפילה, "ומביא גואל לבני בניהם למען שמו", "עשה למען שמך", "הושע נא למעןך אלוקנו", ועוד רבות. ומאלפים הם דברי בעל הראשית חכמה, שבשעת עוז מתווספים גרים לישראל, מחמת הקידוש השם¹⁵¹.

הרב צבי יהודה¹⁵² למד עקרון זה מאביו הרב זצ"ל, שהציונות היא,

קנאת שם שמים, אשר התחלל והתקטן רק ע"י שפלותן של ישראל נושאי דגלו... חפץ החיים והעז של ישראל... יוכר ויוחש כי הוא נובע ממקורו, מקור חי העולמים, ממקור החיים הנצח וההוד, הצדק והגבורה... וגם עז המשפט הגבורה והממשלה, הנקמה המלאה צדק ויושר נמרץ, הזעם על הרשעה והטומאה הזדונית, כל אלה יקבצו יחד. והנם נקבצים בלב דור הבנים ההולך ושואף, דורש ומבקש, רפאות ואור חיים שלמים. אין לנו כלל להתייבא, כ"א להאיר באבוקת אור תורה למען ילכו בנינו בדרך ישרה ולא יכשלו. החפץ ללכת, להתעלה ולהתרומם... חזק ואמיץ מאד. כח אלהים חיים רודה בתוכיותה של כנסת ישראל, לחלץ אותה ממסגרותיה, ולהקים במרחב רגלה¹⁵³.

באחת מההזדמנויות שהסביר הרב לרבני דורו את דבריו בנושא חשיבות ההתעמלות, התייחס לנקודה זאת:

ואפילו אלו הצעירים שרוצים להתפתח בבריות גופא, כדי שיהי כוחם חזק להגן על אומתנו הקדושה בעת זעם חס ושלוש, בעת אשר צרים ואויבים קמים עלינו. דרכי להגיד להם שיכולים לכונן מעשיהם לשם שמים, להוסיף אומץ וגבורה בכנסת ישראל כדי **שקדושת הש"י ואור שכינתו הקדושה תהיה מופיעה בגבורה בעולם** כמו שהיו אבותינו הגיבורים, חיילותנו של בית דוד, ובזה חיזקו את אור הקדושה¹⁵⁴.

הרב מתאונן על כך "כי אנחנו השפלנו בגלות בעוה"ר, עד שגאון לאומי אין אנו מרגישים", ולכן אחת מהתכונות שמשבח הרב בתנועה הציונית היא ה"שאיפה לגדולה לאומית, ושחרור היינו לאפוקי שפלות הנפש ועבדות, ובלתי הרגשת חרפה ובוז של לעג השאננים"¹⁵⁵.

¹⁴⁶ מדבר שור (לעיל הערה 24), ובמיוחד בהמשך, בהערות 177 ו-199.

¹⁴⁷ אגרות הראיה א, עמ' ק. ראו לעיל הערה 122, לראות את שאר הציטוט בהקשרו.

¹⁴⁸ לעיל הערה 143.

¹⁴⁹ דניאל ט, יט.

¹⁵⁰ יחזקאל לו, כ-כב.

¹⁵¹ ראשית חכמה, מהדורת תשמ"ד, עמ' תרנד, על פי שמות רבה כז, ד.

¹⁵² למשל, לנתיבות ישראל, "מזמור י"ט למדינת ישראל", עמ' קס; בדרך התורה הגואלת, עמ' ריג ו-רנב; שיחות הרב צבי יהודה (ערך: ר"ש אבינר), בראשית פ' ויגש (סדרה ב', תשל"ב-תשל"ד, סיכום).

¹⁵³ פנקסי הרא"ה ג, עמ' שיב, מובא גם במאורות הראיה, ירח האיתנים.

¹⁵⁴ אגרת משנת תרפ"ח לגאון הרב יוסף משאש (מרוקו), אוצרות הרא"ה ד (לעיל הערה 41), עמ' 189-190.

¹⁵⁵ גנזי ראיה, עמ' 78.

על כן, מובנים הביטויים, "ה' צבאות הוא ה' אלהי ישראל, וצבאות ישראל צבאות ה' הם..."¹⁵⁶, ו"מלחמת קיומם, קיום האומה, מלחמת ד' היתה"¹⁵⁷.

הרב מוצא בסיס חזק בחז"ל לכך שאפילו השפלת כבודו של יהודי פרטי מהווה חילול השם: "בכל אחד ואחד מישראל, מגדול ועד קטן, אור אלהים חיים ביפעת קדש בוער ומאיר, והסוטר לועו של ישראל כאלו סותר לועו של שכינה... הדמיון הרואה בהופעתו של כל אחד מישראל הופעה אלהית משכללת, הוא תולדה של הניצוץ הנבואי..."¹⁵⁸.

בהתאם, החשיב הרב להלכה את טעמו של רש"י, לאיסור על יהודי פרטי לקבל צדקה מן הנכרים, שהוא משום חלול השם, שמתבזה ישראל בפני הגוי בפרהסיא¹⁵⁹.

לא רק שמצב ישראל "מייצג" את "מצב ה'" כביכול, בעיני העולם, אלא שגם הוכחת מציאות ה' מתבטא בגבורותו בהצלת ישראל מול אויבנו הרבים.

ד' גבור מלחמה. הדרך שמביאה להפעיל את היסוד האלהי שהוא מגמתם של ישראל בעולם, בשעה שהננו רואים איך רבו בעולם הכחות המנגדים לרוח ישראל ותורתו בכלל... (היא רק) ע"י שיכיר גבורתו ועוזו של צור ישראל, שמצד עצם קיומם של ישראל, בצורה כזו שהיא משונה ויחידה מצויינת בין כל העמים, צריך גבורה גדולה לעצם התקיימותה שלא תבלע ע"י כל המון הכחות המתנגדים לה [מכל] עברים. ועוד לא די שלא תהיה היא מנוצחת, כ"א גם מנצחת ומהפכת את כל הרוחות, הסוערות להפיצה, [להיותן] נכנעות לרוחה, ומכירות את הוד תורתה ושם ד' שנקרא עליה¹⁶⁰.

אם מבינים שגילוי ה' בעולם הוא דרך עם ישראל ותולדותינו בעבר, בהווה ובעתיד, אזי מובן שהישועה הלאומית של ישראל היא ישועת ה' הדתית¹⁶¹. על כן באין-ספור מקומות משה הרב קוק את ישועת ישראל עם ישועת ה'¹⁶².

בנוסף, אם קידוש השם הוא הופעת ה' בעולם¹⁶³, וחילול השם הוא להיפך¹⁶⁴, אזי "אין חילול השם גדול יותר מאשר עצם מציאותם של... מוקדי תסבוכות הרשע... בעולם ובאדם, בנפשות היחידים שבו ובנפשות העמים והממלכות"¹⁶⁵. ועל כך נכתוב בהמשך בפרק ט.

ח. רק מעצמה משפיעה

כבר הזכיר שלמה המלך, החכם מכל אדם, שעם החשיבות העליונה שיש לחכמה¹⁶⁶, בכל זאת, "וְחִקְמַת הַמֶּסֶךְן בְּזוּיָה וְדִבְרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים"¹⁶⁷. כדי להשפיע על אחר, הוא חייב לכבד אותך. יהודים רבים

¹⁵⁶ אורות, עמ' כד.

¹⁵⁷ אורות, עמ' יד.

¹⁵⁸ אורות, עמ' קעא, (ד), על פי סנהדרין נח ע"ב, בדרשת משלי כ, כה.

¹⁵⁹ ש"ת דעת כהן, סימן קלב.

¹⁶⁰ עין איה, שבת ב, מג; עולת ראייה א, עמ' שטו. אמנם, בטווח הארוך, כתוב שם שדרך ניצחוננו בעולם תהיה ברצון החופשי של הגוים, ראו בהמשך, הערה 174.

¹⁶¹ במדרשים במקומות רבים, למשל, מדרש תנחומא (בובר), וילנה תרמ"ה, פרשת אחרי מות, סימן יח: "ישראל במה הם נפדים? כביכול בהקב"ה: 'עם נושע בה'".

¹⁶² למשל אגרות הראיה א, סימנים קעח, שיד, ו-של.

¹⁶³ יומא פו ע"א.

¹⁶⁴ יומא פו ע"א.

¹⁶⁵ ר"ע ולנסקי, אבן ישראל ג, עמ' קח.

¹⁶⁶ מלכים א' ג, ט-יג, שאף קיבל אישור אלוקי שבקשת החכמה היא החשובה ביותר.

¹⁶⁷ קהלת ט, טז.

נהרגו על קידוש השם בשואה, אך ספק גדול עד כמה הם השפיעו על התנהגותם המוסרית של הרוצחים שבזו להם.

אם משימת עם ישראל, כאור לגוים, היא ללמד "צדק ומשפט" לעולם¹⁶⁸, אז "למלואה של שאיפה זו צריך דוקא, שצבור זה יהיה בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית, **ברום התרבות** האנושית, 'עם חכם ונבון וגוי גדול'¹⁶⁹. כשם שה"חכמה" ו"התרבות" הישראלית, וה"ראש היהודי" שחננו הבורא, המזכה אותנו למשל, ב-22% מפרסי הנובל העולמי, למרות שאנו מהוים רק כ-0.2% מהאנושות¹⁷⁰, נועד, לא כדי לשלוט על העולם, אלא לאפשר לנו להשאיר רושם מוסרי עליהם. כך מצביע הרב שצריך להיות גם "גוי גדול" וחזק כדי להשפיע.

ממילא, הציונות של הרצל, "שעם שנוי בעולם הולך לבקש לו מקלט בטוח מרודפיו" היא מינימליסטית מדי, לעומת הציונות התנכ"ית, "שגוי קדוש, סגולת העמים, גור אריה יהודה נעור מתרדמתו הארוכה... (לחזור) למעמד של מורה האנושיות כולה... הננו שואפים לעמוד **במרכזה של האנושיות**" כדי להשפיע את "האידיאלים האלהיים... שתחייתנו פונה היא להגשים בחיים"¹⁷¹.

עם התחזקותה של מדינת ישראל, נוכל לחזור להיות מעצמה משפיעה בעולם, כשם שהיינו בתקופת שלמה המלך, "אז תהיה השפעה קולטורית אמתית לישראל בעולם, שעם חשוב משפיע... **בכל עצמיותו**"¹⁷². בדומה למה שיחידים אוהבים לחקות "אלילי" תרבות¹⁷³, כך רוב מדינות העולם מחקים היום את התרבות האמריקאית, לא מתוך כפייה, כפי שחוזים הנוצרים והמוסלמים, אלא מתוך רצון להזדהות עם המנהיג והמוצלח¹⁷⁴.

כשם שהגבורה מאפשרת השפעה, כך גם הפוך, "וחכמת המסכן בזויה". שהפחד והחולשה גורמים סלידה ובריחה מהתורה, הן של יהודים¹⁷⁵, הן של אומות העולם.

אבל לתפיסת המלכות של כל העולם הרי צריך כח ואומץ... אע"פ שמאד יכאב לבבו בראותו שההכרח מביא להשתמש במדותיו של עשו... מ"מ ההכרח מחייב כן לתכלית הטוב... שמתנהג שלא ע"פ טבעו... שזה יתקיים ע"י ישראל במלחמת גוג ומגוג וע"י תתפס המלכות... הידיים... שרעים המה אצל עשו, אבל לך המה טובים... שתהיה ראוי להפיק תכלית של סגולת העולם שצריך לזה ג"כ תוקף ועז... כ"כ היתה התחלת ההכנה קניית הבכורה, שמורה שמה שהוא בעשו בטבע יהיה לו בקנין רצוני לעת ומקום הצורך...

וכדי להשלים ההכנה האפשרית הזאת, חשב השי"ת מחשבות שתהי' כוונתו של יצחק בברכתו על עשו. ע"כ יברכהו הברכות הנאותות לפי טבעו של עשו, דהיינו המלוכה והממשלה בעמים רבים, כמשי"א בברכות: "יעבדוך עמים" ו"הוה גביר לאחיד"¹⁷⁶, שלכל אלה צריך התגברות ותפיסת מלכות. ובזה הכין האפשרויות ביעקב להשתמש לפעמים במדה זו, אע"פ שאינה כלל טבעית לו¹⁷⁷.

¹⁶⁸ בראשית יח, יט.

¹⁶⁹ דברים ד, ו; אורות, עמ' קד, על פי בראשית, שם.

¹⁷⁰ http://www.jinfo.org/Nobel_Prizes.html

¹⁷¹ אגרות הראיה ב, עמ' רט-רי.

¹⁷² עקבי הצאן, עמ' קלח. בדומה לכך, גנזי ראיה, עמ' 79, שמודה הרב שאם נהיה "ממלכה עניה לא תוכל להיות מכובדת בעולם (אך) אני אומר אין מעצור לד' להושיע להצליחנו שנהיה עשירים".

¹⁷³ ראו למשל, S. Danielsson, "The Impact of Celebrities on Adolescents' Clothing Choices" <http://www.kon.org/urc/v8/danielsson.html>

¹⁷⁴ עין איה, שבת ב, מג-מד; עולת ראיה א, עמ' רלג, ו-שטו, ראו בהמשך בהערה 214.

¹⁷⁵ בהמשך הערה 224.

¹⁷⁶ בראשית כז, כט.

¹⁷⁷ מדבר שור, עמ' רע-רעב, ראו לעיל הערה 146, ובהערה 208, שדורש הרב בדומה לכך שיש ליעקב רק איזה "אחיזה" בעקב עשו, בצורה חיצונית.

וכך הסביר הרב את הצהרתו האמיתית של יעקב: "אֲנֹכִי עֹשֶׂוּ בְכַרְךָ"¹⁷⁸, שאותה תקיפות הנצרכת לנהל ולהשפיע על העולם, שבגללה יצחק חושב לברך את עֶשָׂו, "כבר קניתי אנכי ג"כ ובדרך יותר מעולה (מעשו)... ובדאי כמה פעמים היה יצחק מדבר אל יעקב שצריך ג"כ לקנות מדות הרעות לצורך עבודת ד', אמר: "עשיתי כאשר דברת אלי"¹⁷⁹.

שם כתב הרב באופן תיאורטי, אך במקום אחר, תיאר איך שיתכן שיהיה בפועל, אחרי שנחזור לארצנו:

ואם ירעשו המון גויים לקום עליו עוד הפעם, הנה ימינו תרעץ אויב¹⁸⁰. עד אשר יתרומם הרוח, וע"י גדולתן של ישראל והכרת דבר ד' אשר יקום לעולם, לעיני כל בשר, על העם אשר בחר לנחלה לו¹⁸¹, ויתרומם ערך המוסר והצדק מצד ההכרה שהרוחניות העליונה היא התקיפה מכל, כי דבר ד' צור עולמים היא, אז תחדל החרב מן הארץ. אבל **מבטלי החרב, בני ישראל, צריכים להיות בתחילה חגורי חרב**, והוראת גבורתם צריכה לבא בתכונה של פועל ומעשה... א"כ גם **לימות המשיח אינם בטלים** (הצורך למלחמה וגבורה. א"ש.), מפני שהם צריכים להראות את היכולת של העוזז המעשי והגבורה החמרית, כדי שיהיו יכולים לבטל אותה, לא רק ע"פ תכונה אצילית רוחנית לבדה כ"א גם עם כח הגבורה והעז המתלווה עמה, "ימין ד' רוממה ימין ד' עושה חיל"¹⁸². וע"ז צריך הדבר להיות התחלת צמיחת קרן ישועה דוקא בעוד כל מחשכי ארץ עומדים קיימים בפראותם...¹⁸³

כמובן, במצב ישראל כל כך חזקה שכבר לא מאיימים עלינו, אז נוכל להשפיע בקלות, כפי שהיה בתקופת שלמה המלך.

כבר ראינו שההרמוניה בין הגבורה לבין הרוחניות מועילים להופעת אחדות ה' בעולם¹⁸⁴, וזה מה שמכונה "קדושה" או "קידוש השם"¹⁸⁵. "כשעם הקודש יהיה בריא וחזק בגופו, תתגבר ותתחזק הקדושה בעולם... לרוממות הצדק והופעת המוסר בנצחוננו בעולם. כל דבר גשמי ישראלי הוא מוכן לקדושה עליונה... אנשי רוח אלהים, כבירי כוח, שרים עם אלהים ועם אנשים ויכולים להם". שנוכל להתמודד עם כל המכשולים מהסוגים השונים, ולהצליח לגלות "רוממות הצדק והופעת המוסר בנצחוננו בעולם"¹⁸⁶.

לעומת הגוים האימפריאליסטים המוזכרים בתנ"ך, שהיה להם

...תשוקה הברברית, שהיא אימצה את כל גוי אדיר... של העולם הישן להרחיב את גבול ממלכתו... ואבותינו (בסוף תקופת בית ראשון. א"ש)... כיון שנתעלם מהם ערכה הפנימי של כללות האומה "לא נתעסקו בלמידת מלחמה ולא בכבוש ארצות"¹⁸⁷, כי נטל מהם זיו החיים האידיאלי, המחיה את האומה ואוזרה בגבורה, ונתעלמה מהם המטרה המוסרית הגבוהה הנמצאת בגדולתם של ישראל בעולם. "כי לא בחרבם ירשו ארץ, וזרועם לא הושיעה למו, כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם, אתה הוא מלכי אלהים, צוה ישועות יעקב, בך צרינו נגנח,

¹⁷⁸ בראשית כז, יט.

¹⁷⁹ בראשית כז, יט. מדבר שור, עמ' רעא.

¹⁸⁰ שמות טו, ו.

¹⁸¹ תהלים לג, יב.

¹⁸² שם, קיח, טז.

¹⁸³ עין איה, שבת ו, מח.

¹⁸⁴ לעיל, פרק ב.

¹⁸⁵ ראו מאמרי, "מושג 'הקדושה' בכתבי הרמח"ל - קדושת החיים", וחי בהם - ספר זיכרון לר' דורון זיסרמן, עמ' 183-197.

¹⁸⁶ אורות, עמ' קעא (ה).

¹⁸⁷ אגרת הרמב"ם, מהד' ר"י שילת, עמ' תעא.

בשמך נבוס קמינו¹⁸⁸, ובכל מקום כשיש הכשר לאידיאלים גדולים להיות מחיים ומעודדים, שוב אין אידיאלים קטנים ושפלים מאירים שם, "ושרגא בטיהרא מאי מהני"... וכל מה שנתן יותר מקום לזרם חיים זה הטבעי לה להתפשט ולשטף בקרבה, כל מה שנכין לו יותר כלים, מכונות, לבושים ואפילו קישוטים, כן יתפשטו אברי האומה וימלאו רוח חיים, וכח פועל, שכל העולם כולו כדאי הוא לו¹⁸⁹.

כלומר, רק כשקיימת מודעות לתפקידנו הלאומית המיוחדת, מתקיימת גם הגבורה והרצון לבסס את המדינה, כי ברור לנו "זכות קיומנו" העולמית¹⁹⁰, וכאמור, בעזרת הגבורה גם תתאפשר השפעתנו על האומות.

ט. להילחם ברע העולמי

למרות שמצטיין הרב קוק במידת האהבה¹⁹¹, התנ"ך עצמו מחנך אותנו ש"אהבי ד' ש'נאו רע"¹⁹², ו"משנאיך ד' אשנא"¹⁹³, ועל כן קיימות מצוות לא רק להתגונן¹⁹⁴, אלא גם בהתקפיות, "לשבור זרוע רשעים"¹⁹⁵. יש זמן עבור "הזעם על הרשעה והטומאה הזדונית"¹⁹⁶:

הנה עיקר מדת התורה היא חסד. כמש"כ... "תורת חיים ואהבת חסד"¹⁹⁷. אמנם שלמות התורה ושורש האמונה שיהיו כל המדות כלולות בה בסוד האחדות, וגם מדת האכזריות כשמשותפים ממנה לקדושה היא דבר המשלים את התורה... כשעל פי התורה מזדמן שצריך למסור נפשו למדות אכזריות כדי לקדש שם שמים. [אך] אצל איש בעל מדות טובות הוא דבר קל למסור נפשו ועצמו במקום הצריך, אבל להיות **אכזרי על אחרים** הוא דבר יותר כבד ומנגד למדות הטובות. אך כשמזדמן שהשעה צריכה לכך נאמר ע"ז 'ארור מונע חרבו מדי'¹⁹⁸, ושאל נכשל בחמלתו על עמלק... ומזה אנו יכולים להכיר כח הגבורות הקדושות הנכללות בתורה"ק, שאורייתא בגבורה איתיהיבת. ובאמת. הרואה מרחוק אדם מתנהג במדת אכזריות אינו יכול לצייר שעוצם עיקר כוונתו לקדושה ולחסד אמיתי, רק מי שמגיע למעלה זו הוא בא למקום איש כזה ורואה איך כל מחשבתו היא רק לחסד... ע"י מדת אכזריותו¹⁹⁹.

מדגיש הרב, שיש זמן ומקום חיובי לכל מידה, גם למידות שהן בדרך כלל בעייתיות, כמו אבירות, קפדנות, שנאה, כעס, ונקמה²⁰⁰, כדי "להעיז פנים באנשי רשע החפצים לעקר ולשרש קדשי ד', החפצים לשלח יד בעולתה ולעות כל ישר... צריך רק להנהיגה שתהיה התרגשותה ע"פ עצת התורה והשכל, אבל

¹⁸⁸ תהלים מד, ד-ו.

¹⁸⁹ עקבי הצאן, עמ' קלז.

¹⁹⁰ הרחיב על כך ר"ע קלכהיים, מגד ירחים, עמ' ק.

¹⁹¹ מידות הראיה, אהבה; אוצרות הרא"ה, עמ' 37-39; אדר היקר, עמ' ל; עיטור סופרים א, עמ' 12: "אהבת אמת נטועה בקרב לבי ב"ה לבני עמי ואחי, אשר זולת זה באמת כמעט משולל אנכי מכל מעלה נכבדת".

¹⁹² תהלים צז, י.

¹⁹³ שם, קלט, כא.

¹⁹⁴ על כך כתבנו בפרק ה.

¹⁹⁵ על פי תהלים י, טו: "שבור זרוע רשע...". ומובא ברמב"ם, הלכות מלכים ומלחמותיהם ד, י.

¹⁹⁶ פנקסי הרא"ה ג, עמ' שיב, מובא גם במאורות הראיה, ירח האיתנים.

¹⁹⁷ תפילת שים שלום.

¹⁹⁸ ירמיה מח, ו.

¹⁹⁹ מאמרי הראיה ב, "פירוש לאגדות רבה בר בר חנה", ה, עמ' 429, וראו לעיל הערה 146.

²⁰⁰ ראו לעיל, הערה 114.

לא שתחדל מיכולת פעולתה". וכן אדם רך ורחמן, צריך לעבוד על עצמו "לחגור קנאה טבעית", אך כמובן, לא ח"ו לאבד את הרחמנות הטבעית.²⁰¹

"האדם באשר הוא אדם, אי אפשר כלל שלא תמצא בקרבו איזו שנהא טבעית לאויבי נפשו ורודפי עמו". אך כשמדובר באויבי ה', מסביר הרב שברכת "ולמלשינים" יתוקן דווקא על ידי שמואל הקטן, שאין לו שנהא אישית.²⁰²

מפני שע"י תקלתם של הרשעים המכשילים מחוסרת ההתגלות של התכלית הכללית, יעתר אל ד' להדוך אותם... התפלה של הברכה למינים היא צריכה מעמד נפש גבוה ונשא מאד, כדי שתבא דוקא מטהרת לב קדוש, הדבק באלהים חיים ומכיר שכל בריותו חביבים לפניו, כי מעשי ידיו כולם, אלא שעם כ"ז יגביר שכלו על הרגשתו וידמה בזה לאדון כל המעשים, שמנהיג עולמו גם במשפט עם הרחמים... ושתהיה עם כ"ז מלאה רוח אהבה וחסד, ורק קנאת ד' צבאות... תעשה זאת.²⁰³

מסביר הרב, שאם נקמה היא מידה אלוהית, ו"אל נקמות ד'"²⁰⁴, ברור שאינו מדובר על שנהא פשוטה, "אלא שהיא באה להאיר בעולם... להסיר את הסיבות המאפילות את החיים... שהן צמחי הרשע ופרי הכחש והבגידה, שכל זמן שלא יתבערו מן העולם הרי הם מכחישים אותו".²⁰⁵

אפילו במלחמת אנגליה מול גרמניה, משתמש הרב בתיאורים של מלחמה אידיאליסטי, של "מלחמת ד'":

... אבל רק כשהצדק והמוסר עומדים על ימינו, אז נכון הוא להקרא לוחם מלחמת ד', המלחמה של ד' איש מלחמה, שכחו וגבורתו, חכמתו וחסדו המשכללים עולמי עד לוחמים נגד האפסיות והתוהו, הרקבון והכליון, המציאותי, הרוחני והחמרי. כשיודע הוא האדם שהוא אוסר את מלחמתו בצדק אז הוא לוחם לא רק בעד עצמו, חפצו ומאווי לבבו, כי אם גם וביחוד בעד הצדק בעצמו, אז הוא קורא לאלהים בצדק, קורא אל אלהיו ויענהו, ותפילתו תאמץ חילו, תחזק רוחו בקרבו, ואור צדק עולמים, אור ד', עליו יופיע. "מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו, יתן לפניו גויים ומלכים ירד".²⁰⁶

קל וחומר, כותב הרב על מלחמות ישראל, "אחת היא מלחמת ה' של ישראל, שיסודה הוא רק הגברתה של האורה האלוהית".²⁰⁷ גם בכך, אמור ישראל לחקות את הקב"ה, ולא לחכות לו.

כך מסביר גם הרב את העדפתו התמוהה של יצחק לעשו, בשלב ראשון, ולבסוף, את הצדקת לקיחת הבכורה על ידי יעקב:

והנה לא ידע (יצחק) איך יהיה דרך תיקון העולם, אם בנחת וטוב... ש"לא ישא גוי אל גוי חרב"... או ע"י חרב המלחמה... וכאשר באמת גם כח זה היה דבר נחוץ, כי הרעים לגמרי ההכרח לכלותם מן הכרם כז' אומות ועמלק וכיו"ב... להטבה הכוללת... והנה יעקב בהיותו יושב אהלים... אין בסגולתו לחגור חרב ולהשתמש במדת האכזריות והנצחון במקום הדרוש, א"כ איך תצא ממנו הסגולה הזאת אם תהיה דרוש לזה?... ע"כ "ואהב יצחק את עשו כי ציד בפיו", המורה על תכונתו להתגבר על החיות הטורפות ולהכניען, וכח זה יטב מאד להשתמש בו עם בני אדם הדומים להן (לחיות)... אך הרי צריך שימוש לפעמים במדות הרעות... אבל

²⁰¹ עין איה, שבת א, פד.

²⁰² שהיה רגיל להזכיר את הפסוק, "בנפול אויבך אל תשמח", אבות ד, יט, ובפירושו הרמב"ם למשנה, שם.

²⁰³ עולת ראיה א, עמ' רעת.

²⁰⁴ תהלים צד, א.

²⁰⁵ עולת ראיה, עמ' רטו.

²⁰⁶ גנזי הראיה, עמ' קנז, על פי ישעיהו מא, ב.

²⁰⁷ ערפלי טוהר, עמ' צג.

בתור קנין של נפש לא יהיה בו כלל... וזהו שנרמו בלידתם: "וידו אוחות"²⁰⁸ בעקב עשו... שיהיה לו (ליעקב) צד אחיזה להשתמש במדות הרעות כשיהיה צורך בדבר למען חפץ המלך העליון ית"ש... וכדחז"ל במדרש על דוד כשראהו שמואל אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו שיצא אדמוני. א"ל הקב"ה: "עם יפה עינים", עשו מדעת עצמו הורג וזה מדעת סנהדרין הורג"²⁰⁹, וזהו "עם יפה עינים", עיני העדה... ההכרח מחייב כן לתכלית הטוב... שמתנהג שלא ע"פ טבעו, כמשי"כ: "מדוע אדום ללבושך פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי"²¹⁰... שזה יתקיים ע"י ישראל במלחמת גוג ומגוג וע"י תתפס המלכות"²¹¹.

נמצא שאפילו בימות המשיח, מזכיר הרב שקיימת אפשרות שבשלב מסוים,

החרב, אפשר שתהיי משמשת לא רק בתור מגינה ושומרת את השלום שלא יופר, כ"א עוד יהי לה תפקיד לבער קוצים ולהכניע עריצים... גם בחרב נוקמת... א"כ יחשב בצדק הזיין לתכשיט ישראלי ג"כ, אע"פ שבעיקרו איננו בא כ"א מפני ההכרח... שישראל יעשה חיל גם בעוד אשר ערפל יכסה ארץ ולאומים, והשד והמץ עוד לא יכלה מן הארץ, יבא ישראל למנוחתו, כדי לבא אל מגמת פניו וחיותו המכוונת בארצו וממלכתו"²¹².

כלומר אף כשכבר לא נצטרך את החרב להתגונן, נצטרך אותו כדי להמשיך ללחם נגד הרע. "מלחמה נגד המלחמות"²¹³.

אמנם, זה לא סותר שבשלב הסופי האידיאלי, שטרם הגענו אליו, יתכן שלא נצטרך את חרב הנקמה:

תכונת עמדתם של ישראל היא מושלמת בהיותה ממולאה בעז מלכותם, באפן הראוי להם להתעלות כפי ערכם, בתור עם גדול וקדוש... העז הלאומי של המלוכה מקושר עם ירושלים... לבית דוד. החוסן הלאומי הישראלי פגש בדרכו מכשולים רבים, ועוד הוא עלול לפגש, וכולם ינצח בעז ד' ויעמד לנצח. נבדל מזה הוא רוח ד' אשר על ישראל, שהוא עתיד להיות לאור עולם, בו אין תכונת הפגישה של התנגשות להתפשט בכחו, כי לא נצטוינו לשאת חרב ומלחמה ולקרא בשם ד' לעמים לא ידעוהו, כי אם כאשר יגדל שם ישראל, ועמים רבים יראו את ההוד והתפארת הקדושה, ושלוש העולמים הנמשך מהוד דעות נשגבות כאלה... בלא פגישה של התנגשות, ובלא התגברות, ירוצו לבקש את ד' אלהי ישראל"²¹⁴.

בכל זאת, מגלה לנו התנ"ך שיתכן וגם בימות המשיח, יישאר מקום מכובד לחרב, מתוך חשיבותה הערכית ותפקידה ההיסטורית:

לפעמים יש דבר שיש בתוכנו כיעור וגנאי ומ"מ ההכרח מיפה אותו, עד שע"י ההרגל הגדול משתכח לגמרי הכיעור שבו ואיננו עולה על הלב, ומתגלה הוא לעינים בתור דבר יפה ונאה. אבל אם הכיעור שבו הוא כיעור מוסרי, לא יוכל הרגל כזה לזכות במשפטי התורה, שלעולם הדברים הולכים מצד [ה]תורה, דכתיב בה אמת²¹⁵, ע"פ המשפט הפנימי של הדבר. ע"כ, מה שהוסכם בעולם שהחרב היא תכשיט, איננו מעלה כלל אותה מידי כיעור, שסוף כל סוף היא כלי לפעולות של השחתה ורצח... אמנם אם נמצא מצד התורה ראייה שיש הוד והדר בחרב הגבור, אז נשכיל שיש לפעמים איבוד כזה שנעשה בחרב נוקמת, שהוא מביא ברכה לעולם יותר מאילו לא היה הדבר הצריך להכרת לפי חרב. כי הרשעים הצריכים להכרת, כך היא

²⁰⁸ ראו הערה 177, שדורש הרב בדומה לכך שיעקב צריך ללבוש בצורה חיצונית, את ידי עשו.

²⁰⁹ בראשית רבה סג, ח.

²¹⁰ ישעיהו סג, ב-ג.

²¹¹ מדבר שור, עמ' רסו-רעב.

²¹² עין איה, שבת ו, מח.

²¹³ ר"צ טאו, לאמונת עתנו ד, עמ' קיג.

²¹⁴ עולת ראייה א, עמ' רלג.

²¹⁵ עבודה זרה ד ע"ב.

שלמותה של ההויה האנושית, שיהיו ויכרתו. אז תמצא לנו החרב בתור תכשיט. וזה אי אפשר לשפט משום בחינה של הסכמת ההרגל, כ"א מה שתכריע בזה הדעה העליונה, מפני הכתוב ברוח הקודש "חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך"²¹⁶.

על זה כותב הר"צ טאו, "החרב המעבירה את הרע מן העולם היא חרב של לכתחילה. הרע שעיימו היא מתמודדת אינו תוצאה של בדיעבד, של חטא האדם בלבד, אלא רע הקיים בעולם כמגמה אלוקית, שמלכתחילה, על מנת שיבוער ויתגלה הטוב העליון בכל עוצמתו"²¹⁷.

י. גבורת הגוף ככלי לגבורת הנפש והמחשבה

נקודה ייחודית במיוחד לגבורה במשנת הרב קוק, היא בתור כלי לגבורת הנפש והמחשבה. זיהה הרב שה"הפחד המחשבי" הוא אחת ממחלות הדור ומרחיק רבים מהתורה, ואף הקדיש מאמר שלם לנושא²¹⁸. התורה תשפיעה רק כשיתעמקו בה ללא פחד,

הוא צריך לעולם להרחיב את גבול הדעה שלה... בלב אמיץ, בלא יראה בלא מגור ופחד כלל. הפחד "מחמת המציק אשר כונן להשחית"²¹⁹ השפיל את הנפש הכללית של עם זה האזור בגבורה, עד שנעשה מלא מגור ופחד מכל מחשבה ורעיון, וממילא מכל חפץ פועל ומעשה גדול וכולל... ההצלה היותר נכבדה לעמנו לעת כזאת היא הסרת הפחד... אשר דבק בו... ממשך ימי הגלות והרדיפות של שונאיו השפלים והרעים. גם על איש יחידי אין השכינה שורה כי-אם על חכם גבור ועשיר²²⁰, ואינה שורה אלא מתוך שמחה, וקל-וחומר על הגוי כולו²²¹.

הרב צבי קפלן, מ"חוג הראי"ה"²²², מבטא היטב את הבעיה:

יותר מדי נזדהו בתקופה האחרונה בתודעתם של בני-אדם, דתיות עם חולשה. בדרגה נמוכה מזהים את הדתיות עם חולשת הגוף, וקצת למעלה מזה, עם חולשת הרוח, עם אי-ההעזה הנפשית, המחשבתית. הדתיות מצטיירת בעיני רבים כעניינם של חלושי-אופי... והם זקוקים להתרפקות על מי שלמעלה מהם²²³. ורבים גם המטיפים לדתיות, המבססים אותה על חולשת האדם, הבאים להראות לאדם מה דל הוא... ומתקבל הרושם כי מקורו היחידי של הרגש הדתי, היא הרגשת החולשה... ואין סתירה. הרגשת חולשת האדם לעומת בוראו, אינה שוללת את הרגשת גבור האדם, אשר ניתנה לו מאת בוראו לעשות בה כרצונו, כבחירתו²²⁴.

אדם מודרני אינו נמשך לתורה של חולשה, "התנועה החיה של היישוב החדש... לא יכולה לשאת את הגו הכפוף, את הפנים הצמוקות והעצובות המפיקות פחד ומורד לב, את העיניים התנועות המראות יאוש ושנאת החיים... היא מטלת אימה של בוז"²²⁵.

חשוב לרב להוסיף שגבורת הרוח קשורה לגבורת הגוף²²⁶, והוא מציייר בצורה נועזת:

²¹⁶ עין איה, שבת ו, מט, על פי תהלים מה, ד.

²¹⁷ לאמונת עתנו ד, עמ' קיט.

²¹⁸ "הפחד", עקבי הצאן, עמ' קיט-קכא.

²¹⁹ ישעיהו נא, יג.

²²⁰ שבת צב ע"א, כסף משנה, הלכות יסודי התורה ז, א: "משמע בגמרא דגבור כפשוטו, שיהא בעל כח", וכך הסביר גם אליבא דרמב"ם, וכן בלחם משנה.

²²¹ עקבי הצאן, עמ' קיט-קכ. ראו למעלה בהערה 38 על בעיית הפחד הגלותי.

²²² ראו על החוג במאמרי, "מבחינים מעשיים המבטאים את אהדת הרב קוק ללימוד תורה ביקורתי-מדעי", טללי אורות יד (תשס"ח), עמ' 262, ואצל קפלן, בשיפולי גלימתו, עמ' 94.

²²³ בדומה למה שנאמר בשם קרל מרקס ש"הדת היא האופיום של המונים".

²²⁴ ר"צ קפלן, (לעיל הערה 12).

²²⁵ אגרות הראיה א, עמ' קפה.

²²⁶ ראו ר"צ קפלן (לעיל הערה 12), עמ' שיב.

גדולה היא תביעתנו הגופנית, גוף בריא אנו צריכים, התעסקנו הרבה בנפשיות, שכחנו את קדושת הגוף²²⁷, זנחנו את הבריאות והגבורה הגופנית, שכחנו שיש לנו בשר קדש²²⁸, לא פחות ממה שיש לנו רוח הקדש... מפני יראה נפולה... כל תשובתנו תעלה בידינו רק אם תהיה, עם כל הוד רוחניותה, גם תשובה גשמית יוצרת דם בריא, בשר בריא, גופים חטובים ואיתנים, רוח לוחט זורח על גבי שרירים חזקים, ובגבורת הבשר המקדש תאיר הנשמה שנתחלשה, זכר לתחית המתים הגופנית"²²⁹.

הגבורה, כשהיא לעצמה היא תכשיט. עוז החיים בכל אופן הוא טוב ונאה, והיא בטבעה מחוברת עם גבורת הנפש, שהיא באה דוקא עם טהרתה ויושרה. ע"כ, הסימנים החיצונים (כגון חרב) המראים על הגבורה, הנם ג"כ תכשיטין...²³⁰.

יא. ביטוי מאלף למסירות נפש אלטרואיסטי - טעם הבריאה

מפורסם מה שבעולם הבא, "אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן" של הרוגי לוד, משום שמסרו נפשם כדי להציל יהודים רבים²³¹. רעיון הנתינה והחסד הם מעמודי היסוד של העולם, "עולם חסד ייבנה". ידועים הם דברי הרמח"ל על פי הקבלה, שהעולם נברא לא מתוך צורך של הבורא, דבר שהיה מעיד חלילה, על חיסרון, אלא מתוך רצון אלטרואיסטי להטיב "חסד של אמת", גם ללא קבלת תמורה, ולא מתוך מחסור קודם²³². כמוהו גם האדם שנברא בצלם אלוקים, ושתפקידו להיות אלוקי, אמור לפתח את הצד האלטרואיסטי והנתינה שלו: "האדם צריך להחליץ תמיד ממסגרותיו הפרטיות... שתהיה מחשבתו ורצונו ויסוד רעיונותיו נתונים להכללות"²³³.

אין דוגמה יותר טובה לאלטרואיזם ומסירות מוחלטת לזולת ללא-תמורה, מאשר בשדה-הקרוב. הצלת חבירו מגיעה עד שיש ספק פיקוח נפש, אך במלחמת מצוה, אין מגבלה לחובה²³⁴. על כן, מגדיר הרמב"ם, על פי פסוקי מלחמה כמו "וַתְּהִי עַל יַפְתָּח רוּחַ ד'"²³⁵, "וַתִּצְלַח עֲלָיו (על שמשון) רוּחַ ד'"²³⁶, שמעשה גבורה נחשב לדרגה הראשונה של נבואה²³⁷. כאמור, יש להבין את הרעיון בכך שהגיבור "משדר" ב"תדר האלוקי" של אלטרואיזם.

אכן, הרב הסביר שהמלחמות מוציאות את הכוחות הנסתרות שבכל עם אל הפועל²³⁸, ובתור העם האלוקי, אזי המלחמות מוציאות מישראל את האלטרואיזם האלוקי והמסירות נפש המיוחד

²²⁷ ראו של"ה, בית ישראל, תולדות אדם א, מהד' יד רמה, סימן קטו: "ולהראותכם קדושת הגוף...", וכן בית ישראל ג, סימן רכד, ותורה שבכתב, בראשית: "הגוף קדוש והנשמה קודש קדשים".

²²⁸ ראו תיקוני זהר, תיקון יט, וביאורי הגר"א, שם, עמ' מא.

²²⁹ אורות, עמ' פ.

²³⁰ עין איה, שבת ו, מב. ראו שם, מג, שאף חכמים החולקים על ר' אליעזר שם, מסכימים באופן עקרוני, אך מבחינים שהאנושות עד כה, השתמש בגבורה פיזית בדרך "מכוער הרבה... ממה שמורה על תפארת הגבורה הצפונה בקרב".

²³¹ בבא בתרא י ע"ב, וברש"י, שם; תענית יח ע"ב. ראו במאמרי "הפעלת סוכנת בשירות החשאית בתור 'מלכות דבש' - גילוי עריות למען בטחון המדינה", תחומין ל (תש"ע), עמ' 68-81, על הצדדים ההלכתיים שבמעשה הרוגי לוד.

²³² ראו רמח"ל, דעת תבונות, מהדורת תשמ"ט, עמ' ד-ה, יט-כ, ובהערות של ר"ח פרידלנדר, שם.

²³³ רא"ה קוק, אורות הקודש ג, עמ' קמז.

²³⁴ הרחבתי על כך במאמרי, "במלחמת מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה" - מלחמת מצוה ונאמנות למשפחה", מנחת ספיר - ספר יובל לכבוד ד"ר יצחק ספיר (ערכו: י' רוזנסון וי' ספנייר), בשלבי עריכה; "גילוי עריות למען בטחון המדינה", לעיל הערה 231.

²³⁵ שופטים יא, כט.

²³⁶ שופטים יד, ו; יד, יט; טו, יד.

²³⁷ רמב"ם, מורה נבוכים, ב, מה.

²³⁸ אורות, עמ' טו.

שבתוכנו²³⁹. בין השאר, מונה הרב בין גורמי הגאולה, את ה"מסירות נפש... גבורת-רעם זו היא המביאה לה באחרית הימים את הישועה המוחלטת"²⁴⁰.

בהתאם, כותב הרב לממשלת אנגליה, שלא יתכן לגייס את היהודים שברחו מרוסיה במלחמת העולם, שאי אפשר לצפות "שינתן הקרבן היותר יקר, שהוא החיים", שזה חלק ממלחמה²⁴¹.

בנוסף, מסביר הרב שהמסירות נפש מבהירה ומבטא את סדרי העדיפות בחיים, מה עיקר ומה טפל:

ותכונת מסירות נפש, היא הקדושה העליונה, המגלה שכל נטיות החיים וגילוייהם דברים טפלים הם... וזאת היא תכונת האמת של כנסת ישראל בעצמות מהותה, שלגבי העליונות הזאת כל סיג ומחשך הוא רק צדדי ומום עובר. ויכול המעין השוטף הזה, המלא עז חיים של קדושה אלהית נאמנה, לשטוף בעזו את כל החלאה החצונה המקרית²⁴².

"דור כזה היוצא להורג, בעז נפש בשביל מטרות שהן נשגבות לפי דעו... לא יוכל להיות שפל... רוחו הוא נשגב, גדול ואדיר"²⁴³. מספיד הרב את המגינים שנרצחו בקבוצות דגניה וכנרת, שלמרות מעשיהם הדתיים המקולקלים, אם "באו עד כדי מסירות נפשם, כמה הם למעלה, במעלת קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים", והרי הם כאותם "הרוגי לוד" האלטרואיסטים=האלוקיים²⁴⁴.

כך מתבטא הרב קוק על מלחה"ע, "הפרטיות היא נבלעת כל כך במהומת הכללי"²⁴⁵, "והמחשבה הכללית, ההולכת ופורחת בנשמת החושבים המבליטים כבר את אותיותיה במלואן... היא היא המכשירה את הגאולה, היא היא המביאה את רוח דמלכא משיחא"²⁴⁶. הרעיון מנוסח היטב על ידי תלמידו המובהק, הרי"מ חרל"פ, המסביר מדוע מתחילה הגאולה דווקא עם השיבה ללאומיות: "כשמגיע תור התגלות צעדי הגאולה, ראשית התשובה היא, לשוב ולהקיץ מחדש את מושגי הכלל הנעלם של ישראל ולהתנער לאט לאט מהפרטיות, שמתוך זה יחדלו כליל כל החטאים והעיוותים"²⁴⁷.

נראה שכך יש להבין את דברי הרב בשבח ההתעמלות, "על ידי המעשים המאמצים את גוף היחידים לשם הכללי".

יב. הגבורה והצבאיות בחיי הרב קוק זצ"ל- מבחנים ביוגרפיים מעשיים

יחד עם ההתייחסות התדירה ורבת-הפנים בכתביו של הרב קוק לחשיבות הגבורה, עדויות על הנהגתו האישית מחדדות אף יותר את מרכזיות הנושא אצלו²⁴⁸.

מצאנו שדמותו של רבו הגיבור מתקופת נעורו בלוצין, **הרב אליעזר דון יחיא**²⁴⁹, השאירה עליו רושם חזק ביותר. בנוסף לגאונותו, היה ר"א גם גיבור פיזי מאוד מרשים, עליו כתב מרן הרב באגרת לא-מוכרת:

²³⁹ שמונה קבצים, ג, שלב.

²⁴⁰ אורות, עמ' קלח. ראו בהרחבה אצל הרב ישראל אריאל, "מסירת נפש עבור הכלל", "ברורים בהלכות הראי"ה", ושם, ר"מ פרומן, "ענין מסירת נפש עבור כלל ישראל".

²⁴¹ אגרות הראיה ג, עמ' נה.

²⁴² עין איה, שבת ט, קמג.

²⁴³ עקבי הצאן, עמ' קיא.

²⁴⁴ מאמרי הראיה, "על במותינו חללים", עמ' 93.

²⁴⁵ אגרות הראיה ב, עמ' שלא.

²⁴⁶ שם ג, עמ' יט.

²⁴⁷ ממעיני הישועה, עמ' יב.

²⁴⁸ ראו לעיל בהערות 88-98 לעדויות נוספות.

²⁴⁹ תקצ"ח-תרפ"ו, מחבר שר"ת אבן שתיה על ד' חלקי השלחן ערוך, ועוד. ראו ש' דון יחיא, "רבי אליעזר דון יחיא", ירושלים תרצ"ב, <http://hebrewbooks.org/34979>, ובפרק עליו, ש' רייך (עורכת), רואי פני הראי"ה.

לנצח לא אוכל לשכוח את מאור הפנים גדולת הנשמה... הרחבת הדעת, אשר בנשמה רעננה וגדולה זו היו מאירים כאור אבוקת-פלאים. והיו כל אלו שוכנים בגויה מחוטבה, חסונה ובריאה להפליא, שהזכירה לנו את גבורתם של ראשוני ראשונים, גבורי ישראל, גבורי דוד ושלמה, וגבורתם של יחידי התנאים והאמוראים, אבות התורה, אשר הנחילה לנו המסורת הקדושה רשמי גבורתם הגופנית שהייתה מעטרת את נשמתם הגדולה, הקדושה ועשירת הפאר העליון.²⁵⁰

לימים, סיפר הרב לתלמידו בישיבה, שבתי (דון יחיא) דניאל, כיצד השפיע עליו סבו, שהצטייר בדמיונו כ"יהודי קדום, צאצא לגבורת ארץ יהודה, שתעה בגולה"²⁵¹.

יתירה מזאת, היות וניכר האדם בכוסו²⁵², דרך טובה במיוחד להכיר את מרן הרב היא דרך שיחת ה"חולין" שלו בפורים. נשמר לנו עדות מפורטת משלחן הפורים של הרב, כנראה בשנת תרצ"ג, שם סיפר בהתפעלות ובפרטי פרטים על פלאי הגבורה הפיזית של רבו ר"א דון יחיא, כיצד שהיה מועך טבעות נחושת באצבעותיו, מכניס כעשרה ילדים כרוכים במגבות ורוכבם ביחד על כתפיו, וכיצד עמד בראש הצעירים היהודים להתגונן בפני הקוזאקים הפורעים, תוך כדי שירת "אל תירא עבדי יעקב", ועוד. סיפר גם הרב זצ"ל, שכנערים, העבירו גשר לאמצע הים, בעיקר בעזרת כוחו של רבם²⁵³. תיאר הרב, "הוא מיוג בתוכו גבורת הגוף, אומץ הלב ומידת ענווה"²⁵⁴.

באותו פורים, שהיה לאחר שהתחילו הגרמנים להציק ליהודים²⁵⁵, קם הרב, הטח את מגבעתו לצד ראשו, כדרך כומתת החיילים, חגר את אבנטו, ונתן פקודה לבני הישיבה, "בואו, בני, ונקים גדוד למלחמה בעמלק!" התחיל הרב לצעוק פקודות צבאיות ברוסית, והוביל את הגדוד דרך מסדרונות הבית, תוך כדי הצדעה צבאית ושירה בהתלהבות עצומה: "הַרְגֵנוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי דָם עֲבָדְיוֹ יִקּוּם, וְנָקָם יָשִׁיב לְעַרְוִי"²⁵⁶.

רבים לא מודעים לכך שהרב אף הודה שזאת הייתה בהשראת אותו ר' אליעזר מלוצין²⁵⁷, שכתב את הפיסקה המפורסמת, ש"גדולה היא תביעתנו הגופנית, גוף בריא אנו צריכים... עם כל הוד רוחניותה, גם... גופים חטובים ואיתנים... שרירים חזקים..."²⁵⁸.

כמו כן, משורר ניכר גם בביטויים שמכניס לשיריו, מתוך הרהורי לבו. למשל, בשיר "הב לי הב", מתפייט הרב: "תנה לי תנה גבורת חפץ, הושיט לי נא כדורי נפץ, אנפץ בהם טירות ומגדלים... והדברים כחצים יקלעו מטרותם..."²⁵⁹. "לעת יקיץ אריה ולביא... וחלשים נדכאים ימלאו גבורה"²⁶⁰.

²⁵⁰ "מכתב מאת רבנו הגדול", בראש החוברת "ר' אליעזר דון-יחיא", שם, עמ' 4-5. מזכיר רמ"צ נריה, "תולדותיו" פרק ג, זרעים, שבט תרצ"ה, עמ' 4, שהתייחס הר"א דון יחיא למשפחה של אותם צאצאים של דוד ושלמה.

²⁵¹ מ' מור, "הרב זצ"ל בעיני תלמידו - ראיון עם ש' דניאל", זרעים, אלול תש"ל, עמ' ז.

²⁵² ערובין סה ע"ב.

²⁵³ רמ"צ נריה (לעיל הערה 250), הערה ד.

²⁵⁴ דונש (שם ספרותי וראשי תיבות של דון יחיא, ש'בתי), "מידת הגבורה בישראל", שנה בשנה, תשכ"ט, עמ' 242 ו-246-249. ש' דון יחיא והרב נריה היו בישיבה באותה תקופה וכנראה שיש כאן שני תיאורים מאוד דומים של אותו פורים.

²⁵⁵ על כן נראה שמדובר בשנת תרצ"ג, ששבועיים לפני אותו פורים שרפו הנאצים ימ"ש את הרייכסטאג, וכעבור שבוע, בז' באדר תרצ"ג בבחירות שנערכו בגרמניה חודשיים לאחר מינויו של היטלר ימ"ש לקנצלר, זכה מפלגתו ל-44% מהקולות. כעבור שבוע, ב"א באדר היו פרעות נוראיות נגד יהודי גרמניה.

²⁵⁶ דברים לב, מג.

²⁵⁷ כך סיפר הרב קוק לנכדו, ש' דניאל (לעיל הערה 251), עמ' ו.

²⁵⁸ לעיל הערה 229.

²⁵⁹ אוצרות הראי"ה (לעיל הערה 41), עמ' 50.

²⁶⁰ "ישמח לבי", עולת ראייה, עמ' ריא-ריב.

למרות שצה"ל לא היה קיים בימי הרב (שנפטר בתרצ"ה, כ-13 שנה לפני מלחמת השחרור), שתי המסגרות הדומות ביותר, שמהם נוכל לראות את גישתו האוהדת לצבאיות ישראלית, היו הגדוד העברי שלחם בשורות צבא אנגליה במח"ע ה-1, והמחתרות.

על אהדתו הנלהבת בגדוד העברי, למרות הבעייות הדתיות שם, כבר כתבנו למעלה²⁶¹. היא מתבטאת היטב בתארם "כצבאות קדושים, כמלאכי השרת נדמו ליי", ובשבחיהם בדרשה ובתפילה המיוחדות שחיבר הרב לרגל טקס העלאת דגל הגדוד לארץ²⁶², ובהתייחסותו מליאת התקווה מתופעת חיילי הגדוד שבאורות המלחמה²⁶³. הרב הבין די מהר שיתכן ודרך אנגליה תבוא הכיבוש והשבת זכותנו על ארץ ישראל, ואחת מהסיבות המרכזיות שעבר משוויץ לאנגליה בעיצומה של מלח"ע ה-1, הייתה לסייע במידה האפשרית למה במהלך שהביא להצהרת בלפור²⁶⁴.

לגבי המחותרות, אמנם עיקר פעילותם היו לאחר פטירת הרב²⁶⁵, תוך כדי השואה ובסמוך יותר להקמת המדינה, אך כבר בזמנו, הספיק להראות את חיבתו ללוחמי ההגנה והאצ"ל (שהתפצלו בשנת תרצ"א), ואף להשפיע על "ברית חשמונאים", המחותרת הדתית, שהוקמה לאחר פטירתו על ידי חלק מתלמידיו²⁶⁶. אהדתו מורגשת באגרותיו לז'בוטינסקי:

גבורים קדושים אתם לנו... גבורינו היקרים והנדיבים... ובזר נצחון... תופיע מהרה... חזקו ואמצו... אשריכם מגיני כבודנו... לפני הופעת התנוצצות אור גאולתנו. אחים אהובים, ובראשם הגיבור גדול הנפש מר ז'בוטינסקי, קבלו ברצון את ברכתי... אנשי מופת הנכם כעת... עתה הננו עם נולד... עם מלא עז ומרחח זוהר אמונה רבה... אתם גבורינו אשר נתקדשתם בקדושת גבורה... להגביר את כח הכלל כולו... ושמכם יחרת לברכה לדור אחרון...²⁶⁷

מספרים שתנועת "השומר" שבתה את לבו של הרב, ושהלך לראות במו עיניו בעמדם על משמרותיהם הקשות ביותר בגליל²⁶⁸. לאחר פירוקה של "השומר", יש לנו עדות מאנשי "ההגנה", שבעיקר בסוף שנות התר"פ (שנות העשרים), הצטרפו קבוצות רבות של דתיים לשורותיה, ובמיוחד מיישיבתו של הרב קוק²⁶⁹. רמ"צ נריה, שהיה בין המתגייסים, סיפר שההשתלבות בהגנה הייתה מקובלת במרכז-הרב, לא רק עם ידיעת ראשי הישיבה, אלא אף בעידודם²⁷⁰, וכך המשיך גם לאחר פטירת הרב, בתקופת

²⁶¹ הערות 91-96.

²⁶² "דרשת הדגל (לעיל הערה 10); תפילת הדגל, (לעיל הערה 81).

²⁶³ "שיש לה צבא - היא התחילה להכיר במלחמת עולם זו" (לעיל הערה 10).

²⁶⁴ ראו עדותו של תלמידו הר"י קניאל, לעיל הערה 81. ראו גם ביטויי של הרב על הצהרת בלפור באגרת שזכיתי לפרסם, מגד ירחים אדר תשע"ג, "ההצהרה הנצחית הזאת... ליפעת הפאר של עם ישראל... דבר ד' אשר בפי נביאי האמת והצדק..."

²⁶⁵ ראו ר"י וייסינגר, "רבינו וארגוני המחותרת", שמעתין, תשרי תשע"ג.

²⁶⁶ בין ראשוני ברית החשמונאים היו תלמידי ישיבת מרכז הרב: ב' דובדבני, הרב שאר ישוב כהן, ור"ח קוברסקי. ראו מ' בר-לב, "היסודות האידיאולוגיים של 'ברית חשמונאים'", דת ומחותרת בארץ ישראל בתקופת המנדט (ערך: ח' גניז), עמק 175; ראינו עם אריכא, קבורסקי וותיקי מרכז-הרב רבים, שנערכו על ידי ידידי ר"י רודיק בסביבות שנת תש"נ, מטעם המרכז התיעודי בבית הרב, ועומדים לצאת לאור בע"ה בקרוב.

²⁶⁷ אוצרות הראי"ה (לעיל הערה 41), עמ' 1052-1054, ראו אגרת נוספת אל ז'בוטינסקי לעיל הערה 137.

²⁶⁸ בארי (לעיל הערה 16), עמ' 127. ראו אגרות הראיה ב, עמ' נד, "הנה שמעתי שהשמירה של המושבה (רחובות) נמסרה כולה לידי ישראל, ועצם הדבר משמח הוא את לבבי... הנני חותם בברכה מאת שומר ישראל וברגשי כבוד", ושם, עמ' ריא, "שהנני מחזיק בעיקר המגמה של שמירה עברית...".

²⁶⁹ בארי, עמ' 135; שבחי הראי"ה, מהדורת תשע"א, עמ' 302.

²⁷⁰ צ' בראלי, שחר אורו, עמ' 142; בארי, עמ' 140; ראינו עם אריכא (לעיל הערה 266), וכן העיד הרב שאר-ישוב כהן, <http://www.yeshiva.org.il/midrash/shiur.asp?id=4562>.

ראשות הרי"מ חרל"פ²⁷¹. יש גם עדות שעזר הרב להגנה, ועל פי בקשתם, אף החביא מבוקשים בביתו, למרות שהדבר היה ממש מסכן את מעמדו עם השלטון הבריטי²⁷².

לפי עדות ר' ינאית בן-צבי, שהייתה פעילה מאד בהגנה, הקירבה עם הרב הודקה במיוחד לאחר מאורעות תרפ"ט, ומאז היה בקשר תמידי עם המפקדה²⁷³. יעקב פת, מפקד ההגנה בירושלים, אף שמע מהרב קוק שהוא מחייב את עצם "ההגנה" וכי לדעתו כשצריך, היא דוחה שבת, ושאל הפיק הרב אישור מיוחד עבורו שיראה למשמרות "שומרי שבת" ויניחו לו בנסיעתו²⁷⁴.

מעיד ר"ח קוברסקי: "בברית-החשמונאים היה מקובל ללמוד את תורת הרב קוק", ושדברי הרב הופיעו רבות בעיתוניהם, ואף קיימו לילי לימוד לזכרו של הרב בישיבה בתאריך פטירתו²⁷⁵. היה אפילו מתח מכך שחשדו בשמאל שנטה הרב לכיוון היותר ימני²⁷⁶, וחלק מבוגרי הישיבה מעריכים שהיו יותר בחורי מרכז-הרב באצ"ל מאשר בהגנה, "בחורים ממרכז היינו (רוב הישיבה) רביזיוניסטים... מפני שזה היה יותר רוח לאומי"²⁷⁷. דוד רזיאל, שלמד שנתיים בישיבה בתקופת הרב, לימים אף מונה על ידי ז'בוטינסקי כמפקד של האצ"ל לפני מרידור ובגין²⁷⁸.

בהספד של פרופ' י' קלויזנר לרב זצ"ל, אף תיאר ש"בן השבעים, היתה לו נטיה נפשית אל הצעירים ואל הציונות "השלמה" כי אמנם היה דבר משותף להרב הזקן ולהמרדנים הצעירים שמרדו בציונות הפרשנית והוותרנית"²⁷⁹.

גם תגובתו האישית של הרב **להתפרעויות** הערבים מלמד על נטייה לצבאיות, למרות שכמובן, פעילות מהסוג הזה לרוב, תהיה חשאית ולא מתועדת. בכל זאת מצאנו אגרת שכתב לרבצמ"ח עוזיאל זצ"ל, הרב הספרדי של יפו, ומפציר:

כעת בא אלי איש בר-סמכא, והגיד לי בבירור, שהערבים פה חושבים להתנפל ח"ו על אחב"י (אחינו בני ישראל), ושהנוצרים, וגם הממשלה המקומית (העותומנית. א"ש.), תומכים בהם בחשאי. מובן שעלינו לעמוד בעז"ה על נפש עמנו, ולדעת ולחקור שורש דבר. כמובן הנה ידי עם כת"ר לכל שימוש קטן וגדול הנדרש לזה... **ונדבר בפרטיות** בישוב הדעת, בנידון זה... למע"ה ולמען ה' להשליך כל העסקים ולעסוק רק בזה גם במקום ספק רחוק מאד. ושומר ישראל לא ינום ולא ישן...²⁸⁰.

בהספדו לקדושי מאורעות תרפ"ב, זעק הרב: "...שידע היהודי לעמוד על נפשו²⁸¹ ועל כבודו וביחוד על נפש האומה וכבודה²⁸², ואז יוודע בגוים לענינו נקמת דם עבדיו השפוך'...". הדגיש הרב שם את פשט

²⁷¹ שם, שחר אורו, עמ' 142, עדות י' בן-ששון.

²⁷² בן-ציון יהושע, <http://www.e-mago.co.il/Editor/history-1432.htm>

²⁷³ בארי, עמ' 134-140.

²⁷⁴ בארי, עמ' 135.

²⁷⁵ ראיון קוברסקי (לעיל הערה 266), השיעורים נערכו על ידי ב' דובדבני ומ' מדן.

²⁷⁶ במיוחד לאחר רצח ארלוזורוב, רוזנק, עמ' 271, וראו בהמשך על קשריו עם ז'בוטינסקי ואחימאיר, ואצל ד' שוורץ, אתגר ומשבר בחוג הרב קוק, עמ' 9, בהערה 4.

²⁷⁷ ראיון עם החזן יהושע לרר (לעיל הערה 266), ובדומה לכך בראיון עם ר"ש אריכא, שם.

²⁷⁸ ראו הספדו של הרבצ"י, "דויד רזיאל", לנתיבות ישראל ב, מהדורת תשל"ט, עמ' כט; ר"ש אבינר, צבי קודש, עמ' 246-247. בראיון שערכתי עם אחותו, הח"כ לשעבר, אסתר נאור-רזיאל, בסביבות אביב, תשנ"ח, היא סיפרה שכשירד למחתרת, הוא שרף כמעט כל התמונות שלו, ואחת מהיחידות ששרדו, היא תמונתו בישיבה מסעודת השבע-ברכות של בתו של הרב. התמונה מופיעה בספר מראה כהן, עמ' 99, ורזיאל הוא למטה, השני משמאל. יצויין שאחינו של הרב, הלל בן הרב דב קוק, הנועד לרוב בכינויו המחתרתי, "פיטר ברגסון", היה מראשי האצ"ל ולאחר מכן, ח"כ מטעם חרות.

²⁷⁹ מובא אצל בארי (לעיל הערה 16), עמ' 199-192, הספד בתום השבעה, בי' באלול תרצ"ה, נדפס ב"הירדן".

²⁸⁰ אגרות הראיה ב, עמ' קנ, מא' באדר ב' תרע"ג. אגרת דומה, שם, שלח הרב לועד הכללי, שם הוסיף: "אדרש לקרא מיד אסיפת הועד, שלא לאחר אפילו שעה אחת, וגם אני בל"נ אבא לאסיפה, להתיעץ אם צריכים לעשות איזה דבר ומה לעשות... ולמען ה' שלא לאחר ולעכב אפילו שעה קטנה".

²⁸¹ יצוין שאכן עמדו היהודים על נפשם והרגו ערבי אחד ופצעו אחדים בעקבות התפרעותם, "מהומת שיא", התור, עמ' 15.

הפסוק, שהתשובה ל"למה יאמרו הגוים 'איזה אלהיהם?'" היא: "יִנְדַע בְּגֵימִים לְעֵינֵינוּ נְקִמַת דָּם עַבְדֶּיךָ הַשְּׂפוּךְ"²⁸³.

במאורעות תרפ"ט, כבר תיפקד הרב בתור הרב הראשי, ורואים בבירור את האקטיביזם ועידוד הצבאיות יוצא הדופן לרב בשיעור קומתו, מסביב להפגנת זכותנו על הכותל²⁸⁴, ולאחר מכן במאורעות עצמם. אמנם לא שאלו אותו מלכתחילה, אך התרגש ושמח על הפגנתם של מאות צעירים שאורגנה על ידי בית"ר, שהניפו דגלים ליד הכותל בט' באב תרפ"ט, כתגובה להתנכלויות שם מצד המוסלמים: "בקנאותכם לקדשי האומה מזכירים אתם, בני יקירים ואהובים, את קנאת הקודש של המכבים"²⁸⁵.

עם פרוץ מאורעות תרפ"ט, פרץ הרב לאולם הישיבה ופנה לתלמידיו בקול רועד: "אלה מכם שחשים עצמם בעלי כוח, יצטרפו למגינים הנלחמים בהמון הפרוע. אין זמן. מי שיכול- לרובים. ומי שאינו יכול- לתהילים". הרב בעצמו מיהר לצאת, ואמר לרב חרל"פ: "אני הולך להצטרף למערכה, להיות עם הלוחמים המגינים. אם המופתי שם, גם אנו, כל הרבנים, צריכים להיות שם. האם אחינו יילחמו למעננו ואנו נשב פה ונחכה?". אך שכנעו הרב חרל"פ, שאם הרב ילך עם המגינים, יטענו הבריטים והערבים שכשם שהמופתי מסית את הערבים, גם הרבנים הסיתו את היהודים למהומות, ש"יש לפעול בשיקול דעת דווקא בגלל חומרת השעה"²⁸⁶.

באותה תקופה, כמעט כל צמרת היישוב היהודי בארץ היו בקונגרס הציוני בציריך, לכן פנו אנשי ההגנה לרב קוק, והוא נתן אישור בכתב להוצאת עשרת הרובים שאוחסנו בבית הספר העירוני כדי לעצור את צעדת הערבים לכיוון שכונות היהודים בירושלים, והוסיף: "ושאני אחראי לתוצאות". הרב אף שיבח את ד"ר פון-ווייזל על מסירות נפשו שנגש אז לתת סטירה למופתי, ונדקר בבטנו²⁸⁷.

אף הזכיר חתנו, הרב שלמה נתן רענן (תר"ס-תשל"ב), שהדריך הרב קוק את המחותרות לפגוע ואף להרוג ערבים כנקמה וכהרתעה לאחר מאורעות תרפ"ט²⁸⁸. כמובן, יודגש שמדובר לפני קום המדינה וצה"ל, והבריטים לא טרחו מדי בשמירה על בטחון היהודים.

למרות שהנושא שלנו הוא ערך הגבורה הפיזית והצבאית במשנת הרב, אין ספק שהגבורה הנפשית והתעוזה יוצאי הדופן של הרב, הם קשורים, משפיעים ומועילים להבין את משנתו הרעיונית. אכן מצאנו מעשים רבים כאלה, למשל, בתקופת בויסק, בהיותו בחופשה בדובלן, ראה אדם תקיף מבזה את הרב זליג ראובן בנגיס²⁸⁹. ניגש הרב לאותו עשיר, נתן לו סטירת לחי ואמר: "בפני אין מבזין תלמידי חכמים". העשיר הנעלב, רצה לתקוף את הרב, ואיים שיתבעהו למשפט. למרות הפצרות תלמידיו, סירב הרב להתנצל, שמא יתפרש הדבר כמחילה על עלבון תלמיד חכם²⁹⁰.

²⁸² הרעיון והביטוי "כבוד האומה" מופיעים עשרות פעמים בכתבי הרב קוק, עיינו בתקליטור המאגר של כתבי הרב קוק של ידידי הר"ד גולדשטיין.

²⁸³ תהילים עט, י. ההספד שנשא הרב הופיע באמצע כתבה "הלויית הקדושים", בעיתון השבועי התור של תנועת המזרחי, עורך: ר"ל מימון, בי' בחשוון תרפ"ב, שנה ב גליון ד, עמ' 14-15, התפרסמה במלואה בירחון מגד ירחים, מרחשון תשע"ג.

²⁸⁴ לעומת גישתם הפייסנית של רוב מנהיגי היישוב, ראו לעיל הערה 90. בבית הרב מצאתי אגרת אל הרב קוק מכלא יפו של א' אחימאירי, מפעילי האצ"ל שהואשמו ברצח ארלוזורוב, מכ"ז בשבט תרצ"ד: "הרי גדול הוא במעשים, ומי עוד כמוני זוכר עמדת כבוד הרב בשאלת הכותל הקדוש". באגרת נוספת מכלא עכו, מח' בסיוון תרצ"ד, שם אחימאירי קורא לרב: "לוחם מלחמת הכותל הקדוש", וחותם: "והריני אחד מרבות ממעריציו... אב"א אחימאירי".

²⁸⁵ ש' אבידור הכהן, האיש נגד הזרם, עמ' 261, בשם עיתונות התקופה: "הרב הראשי קרא לנוער העברי למסור נפשו על קודשי האומה", עמ' 281.

²⁸⁶ אבידור, שם, עמ' 266; שירת ה"ם, עמ' 338.

²⁸⁷ אבידור, שם, עמ' 264-265.

²⁸⁸ ראיון במרכז התיעודי, בית הרב.

²⁸⁹ תרכ"ד-תשי"ג, למד בוולוז'ין בתקופת הרב קוק שם, ולימים נשיא העדה החרדית בירושלים.

²⁹⁰ שבחי הרא"ה (לעיל הערה 19), עמ' סח; שיחות הרא"ה, מהדורת תשל"ט, עמ' רמו-רנ. בסוף, התקיף נאלץ לעבור לאמריקה בעקבות הבושה שהסב לו הרב, ושם התעשר מאוד. לימים הוא התנצל בפני רב קוק והעניק לו שעון יקר.

למרות תפקידו הרם, וחשיבות השמירה על נימוסי השלטון בעיני התרבות האנגלית, כמה פעמים סירב הרב לבקר ואף לא ללחוץ את ידיו של ר' סטורס, מושל ירושלים, משום התנהגותו המבזה כלפי היהודים וכבוד התורה²⁹¹.

קריאת ביוגרפיה של הרב נראה כרשימת מעשי תעוזה, למשל איך שעמד מול הקנאים²⁹² (ציונות, הקמת הרבנות הראשית, היתר המכירה בשביעית, שמן שומשום בפסח), רוב הרבנים (בנושא האבולוציה, פתיחת האוניברסיטה בירושלים), המזרחי (סוגיית בחירת נשים, הקמת "דגל ירושלים"), הימין (בנושאים כלכליים וחברתיים), השמאל (פרשת סטבסקי), שחקני הכדורגל ומחללי שבת, הרב הראשי של אנגליה (כשהפציר ברב להפסיק לעזור למשתמטי הגיוס), ופוליטיקאים אנגלים יהודים (שהתנגדו להצהרת בלפור). הרב אף סיכן את מעמדו ב"ביזוי בית המשפט" בפרשת סטבסקי, וסיכן את נפשו כשחתם ב"סיטונאות" על אישורים פיקטיביים כדי להציל יהודים שברחו מהגיוס ברוסיה ובאנגליה²⁹³.

על כן, אין זה מקרה שאישיות כזאת גם יכתוב "כי מורך הלב הוא גם כן בכלל המדות האסורות... שהננו חייבים להזהר מארסה"²⁹⁴, ו"חמושי גבורה אנו חייבים להיות"²⁹⁵, וכל מה שראינו עד כה.

יג. הבדלים באופי ובתקופה בין הראי"ה לבין הרב צבי יהודה

עד כאן ראינו שההדגש על ערכי הגבורה והצבאיות המפורסמים אצל מורנו הרב צבי יהודה הם המשך טבעי ונאמן לגמרי למשנתו של אביו הרב זצ"ל. אמנם הרושם שיחסית, התמקד הרצב"י יותר בנושא, הוא נכון משתי סיבות חשובות.

מבחינת האופי, הרב קוק היה איש חזון ויצירה יוצא דופן, שקם אחד כמוהו רק בכל כמה דורות. לפי הערכה אחת, במשך עשרים שנה, כתב הרב בממוצע שבע מאמרים מקוריים ביום²⁹⁶, ומפליא המראה של עשרות הרבות של מחברות שלו עם הגיית לבו, שם מתייחס בהרחבה ובחדשנות לכמעט כל נושא תחת השמיים²⁹⁷. כשם שכותב הרב רבות על עם ישראל, ארץ ישראל, אמונה וגבורה, כך הוא כותב המון גם על אהבה, טעמי המצוות, חסידות, תשובה, סוציאליזם, צמחונות, זוגיות, מהפכנות, קבלה, שירה, אוניברסאליות ושלוש.

לעומתו, כוחו וגדלותו ההיסטורית של הרצב"י הוא בכך, שבנוסף להקדשת שנים רבות לעריכת כתבי הרב, הוא בעיקר העמיד תלמידים הרבה ואפשר לומר שהעלה את עולם התורה של הציונות הדתית ואת ההתיישבות בארץ ישראל השלימה "על המפה". בתור מחנך של אלפי צעירים, התמקד הרב צב"י במספר מסרים מצומצם יחסי, שיובנו וירוממו את כל הדור, וחזר עליהם פעמים רבות²⁹⁸.

רגילים לומר, שגאוני חיים כמה עשרות "לפני זמנם". אם מחשבת הרב המסתעפת והמורכבת, נקלטה בדורו בעיקר על ידי הרצב"י, הריי"מ חרל"פ, והרב הנזיר²⁹⁹ - דברי הרצב"י הובנו ונקלטו על ידי רבבות.

²⁹¹ שבחי ראייה (שם), עמ' קצו-קצח.

²⁹² ראו לעיל הערה 17.

²⁹³ לעיל הערה 107, ושבחי הראי"ה (לעיל הערה 19), עמ' קכד-קכה. ראו רשימה שלימה באוצרות הראי"ה (לעיל הערה 41), עמ' 45 ואילך.

²⁹⁴ אגרות הראייה ב, עמ' רסב, וכן במדות הראייה, עמ' קמג-קמד.

²⁹⁵ אגרות, שם.

²⁹⁶ אוצרות הראי"ה א, "תולדות הרב", כו, לפי השערת ר"א זק"ש, מאמרים בהלכה, אגדה והגות, כולל מה שנמצא עדיין בכתב יד.

²⁹⁷ לימוד בעין איה, פירושו על האגדתא שבש"ס, או אפילו הסתכלות שטחית במפתחות שם, מוכיחים היטב את הנקודה.

²⁹⁸ משמיע ישועה, עמ' 125.

²⁹⁹ שחר אורו (לעיל 270), עמ' 123, שכאשר הגיע רמ"צ נריה לשיבה בשנת תר"צ, "באותה עת לא רבים מתלמידי הישיבה התעמקו בדרכו הרעיונית של הרב. הם העריצו את דמותו וגאונו התורנית-הלמדנית אך לא התמזגו עם עולמו

רק כשני עשורים אחרי פטירתו של הרב, עם המהפכה הכמותית והאיכותית שהביאה הצטרפותם של צעירי בני עקיבא לשיבה³⁰⁰, התפתח דור שלם של אלפים ורבבות שכבר גדלו בארץ על ברכי "תורת ארץ ישראל", עם גאווה לאומית "צברית" נורמאלית, שירדו לסוף דעתם של מרן הרב ומורנו הרצב"י. מלחמת ששת הימים והשתתפותם של רבים מנאמני הארץ והתורה בשחרור וביישוב חבלי הארץ כבחזון הנביאים, הייתה ההגשמה של חזונם המשותף, אך רק הבן זכה להכין תלמידים לזהות את השעה ולהוציאה לפועל.

על כן, הגבורה והצבאיות, מבחינה **פרופורציונאלית**, תופסת אצל הרצב"י יותר מקום מאשר אצל הרב, משום שזה אחד מהנושאים המרכזיים אצלו, לעומת אצל הרב, שם יש המון נושאים מרכזיים! על כן, הרושם של ערך הגבורה הוא יותר חזק אצל הרצב"י.

יחד עם ההבדל באישיות, מה שיותר חשוב הוא השוני **ההיסטורי** בין תקופותיהם. לפני הקמת המדינה וצה"ל, האנגלים, ולא היהודים, היו מופקדים על נושא הביטחון. אמנם היו מחתרות, אך מטבע הדברים לא היה ניתן להתייחס אליהם בפומבי. בקיצור, נושא הצבאיות לא מעסיק כל כך, כשאין צבא! ראינו שבמבצעים המעשיים המועטים שעלו, אכן הדגיש הרב מאוד את ערך הגבורה, ברם, עדיין היה אז תקווה, שנוכל בכל זאת, לרשת את הארץ בכסף ובדרכי שלום³⁰¹. בגלל תקופתו ואישיותו, יכול הרב להתייחס במקומות רבים לחזון השלום העולמי, ושענייננו הוא "סדור חיי המין האנושי כולו על פי דרכי האהבה והאחוה"³⁰². שמלחמה היא אכן בדיעבד, ואלמלא חטא העגל, הגוים היו משלימים איתנו ונותנים לנו את ארץ ישראל בשמחה³⁰³.

אמנם, ההשוואה מעידה על הבדל גם אצל הרב קוק עצמו, בין תגובותיו למאורעות תר"פ, לבין אלה של תרפ"ב³⁰⁴, לבין אלה של תרפ"ט³⁰⁵, המראים תהליך "יעיכול" מצער של תובנת המציאות, שלמרות הבטחת האנגלים, ולמרות תקוותנו לשלום, הערבים לא יתנו לנו לקנות את הארץ אלא בדרך מלחמת הגנה. בדיעבד, אם כך בחרו, אזי הננו עדים שרצון ה' הוא להכריחנו לעורר אף יותר את מלוא עוצמת הגבורה הישראלית של ימי קדם.

הרב קוק לא ראה את השואה האיומה, שחקקה במודעות הלאומית - אפילו של אגודת ישראל³⁰⁶ - את הקיצוניות והמחיר של שנת ישראל, את החילול ה' הנורא שסבל עמנו האהוב, והחיוניות הבלתי-מעוררת להחיות את הגבורה הישראלית.

בתקופת הרצב"י, התמונה התבהרה אף יותר. המציאות של מדינה מותקפת מסביב, עם גיוס חובה, עימותים ופיגועים מזוינים, ניצחונות אלוהיים זוהרים, ושחרור יהודה ושומרון וירושלים עה"ק במלחמת ששת הימים, מדברים בעד עצמם **עבור מי שרואה את יד ד' בהיסטוריה**. עבור הרב,

המחשבת. הרב אושפיזאי (לימים, רבה של רמת גן), סיפר שבעשרת ימי תשובה ניסו בהכוונת הרצב"י לעורר את תלמידי השיבה ללמוד "אורות התשובה", אולם הדבר לא עלה יפה". אף הרב עצמו כותב בנימה אוטוביוגרפית, עין איה ברכות, ט, צז, ש"אי אפשר לבני הדור לרדת לסוף דעתו" של רב גדול, ובינו אותו רק "בדורות הבאים", וראו מאמרי הראיה, עמ' 204. כך עולה גם מבדיקה גרפולוגית שנערכה על כתב יד קדשו של מרן, שיחד עם גאונותו, רגישותו ויצירתיותו, מצטער הרב שאינם מבינים אותו..

³⁰⁰ רגילים לראות את המהפך בשיבה בסביבות שנת תש"ד, עם הגעתם לשיבה של חברי גח"ל (גרעין חלוצי לומד תורה), בני שבט "איתנים" של בני עקיבא, עם מזריכיהם, ר"ח דרוקמן. מעניין לציין שנות הגעתם לשיבה של ר"ד ליאור (תש"ט); ר"ע קלכהיים, ר"י הס, ר"י פילבר, ר"ח דרוקמן ור"י ברמסון (תש"ד), ר"ז מלמד, ר"צ דרורי, ר"ח שטיינר, הרב יעקב אריאל (תש"ט), ר"א ולדמן ור"צ טאו (תש"ז), ר"י פריד (תש"ט), ר"י פליקס (תש"כ)..

³⁰¹ ראו לעיל הערה 80.

³⁰² עולת ראיה ב, עמ' מג-מד,

³⁰³ אורות, עמ' יד.

³⁰⁴ לעיל בהערה 283.

³⁰⁵ לעיל הערות 271-273, 284-288.

³⁰⁶ המצע המקורי של אגודת ישראל כלל התנגדות מפורשת לכל שאיפה מדינית לפני בואו של המשיח, אך אחרי השואה, נפרדו הרוב המוחץ מהנטורי-קרתא ותמכו, לפחות de-facto, בחיוניות של מדינה וצבא הגנה לישראל, ראו מ' פרידמן, החברה החרדית - מקורות, מגמות ותהליכים, עמ' 26-39, <http://jiis.org.il/upload/haredcom.pdf>.

שההתבוננות בהנהגה העולמית של הקב"ה הוא "לחם חוקו"³⁰⁷, אין ספק שהיה מגיב הרב לאירועים הללו בדיוק כפי שהגיב בנו הרצב"י. הצורך "לפעול עם אל"³⁰⁸, לחדד את ערכי הגבורה, ולנצל את הזכות ליישם ב"פועל" את החזון של כיבוש והתיישבות בארץ ישראל השלימה, הוא בוודאי צריך לקחת זכות קדימה אליבא דרב זצ"ל, לעומת נושאים אחרים שבינתיים הם רק ב"כוח" תיאורטי.

כמו שראינו במרכז-הרב, שלפי צרכי הדור, נתן הרב זכות קדימה לחזונו להקים ישיבה שם ילמדו אמונה, תנ"ך, לאומיות, ובעברית, גם על חשבון חזונו המשני, ללימוד תורה בשיטות מחקריות של חכמת ישראל³⁰⁹. ויותר הרב זמנית על אידיאל (עד להקמת מכון הרי פישל), לטובת אידיאלים אחרים, יותר בוערים³¹⁰. אין ספק שכך היה עושה הרב לו היה חי בתקופת הרצב"י, כשם שעשה בנו, לוותר זמנית על הדגשת חלק מהאידיאלים, כדי להתמקד בנושאי הדור, וכל שכן בעניני פיקוח נפש³¹¹.

אכן, כותב הרב במפורש, שצריך לשאוף ולחלום על שלום, אך "לא לדחוק את הקץ", ובינתיים להרתיע ולחרף נפשנו אם צריך³¹². הרב גם כותב במפורש שכיבוש ארץ ישראל דוחה פיקוח נפש³¹³, ואף נהג כן הלכה למעשה בפרשת "הכותל" (למרות הפצרותיהם של המנהיגים הציונים לוותר)³¹⁴, אז אין מקום לחשוב שהיה תומך בתנאי הסכם "שלום" כשהם סותרים את חובת כיבוש ארץ ישראל. אם הוא פוסק שצריך לקום ולכבוש את הארץ מאחרים, קל וחומר שאסור לתת מה שכבר בידנו. כדבריו: "חלילה לנו להתבטל מהמצוה החמורה שבחמורות של כיבוש ארץ הקודש וקנינה... שאין שום התנצלות להתבטל ממצוה חיובית"³¹⁵. קל וחומר עם אותו "שלום" מדומה וותרני, סותר את גישתו הגאה, הלאומית ביותר, ואישיותו התקיפה והמענינה.

י.ד. סיכום

משתי הסיבות הללו, האישי ואף יותר, ההיסטורי, למרות שהיה הרצב"י נאמן לחלוטין לדרכו של אביו הרב זצ"ל, טבעי הדבר שדיבר הראי"ה, יחד עם ערך הגבורה והצבאיות, לא פחות על התיאוריה של חזון השלום העולמי ונושאים רבים אחרים, שהיו עבורו **תיאורטיים כמעט באותה מידה**. זאת לעומת מורנו הרצב"י, שהתייחס יותר, באופן **פרופורציונאלי**, לאתגרים הנוכחים, כמו גבורה וצבאיות, שבדורו כבר אינם תיאורטיים אלא **מעשיים**, ועם נסיבות היסטוריות וציבור תלמידים גדול שיכולים להוציאם מהכוח אל הפועל.

כשם שראינו שעם התגברות ההתפרעויות הערביות, דיבר הרב יותר על גבורה ונקמה, אין סיבה שהרצב"י יעשה אחרת. השוני, הן באיכות האירועים המעשיים (השואה, הקמת המדינה והצבא, המלחמות), והן בכמות התלמידים המקשיבים (שהמוניותם חייב הפשטה וצמצום מספר האידיאלים,

³⁰⁷ ראו צ' ירון, משנתו של הרב קוק, עמ' 95-100, וכפי שהדגיש הרצב"י, כתב הרב "הסתוריה", מלשון הסתר-יה.

³⁰⁸ אגרות הראיה א, עמ' ריד, על פי ויקרא רבה, כז, ב.

³⁰⁹ ראו בהרחבה במאמרי, "חכמת ישראל בקדושתה": חזונו של הרב קוק ללימוד ביקורת-מדעי אמת", טללי אורות יג (תשס"ז), עמ' 309-340; "מבחינים מעשיים המבטאים את אהדת הרב קוק ללימוד תורה מדעי-ביקורת", טללי אורות יד (תשס"ח), עמ' 243-272; הרב ארי יצחק שבט והרב פרופ' נריה גוטל, "פרסום ראשון של תכנית הלימודים בישיבת מרכז - הרב בשנה"ל תרפ"ח", אורשת א (תש"ע), עמ' 1-7; "קשריו של הרב קוק עם הפרופ' הרב שאול ליברמן כמדגם ליחסו למחקר תורני", צוהר לה (טבת, תשס"ט), עמ' 59-66; "אין לנו לירא מביקורת" - על הלימוד המדעי של הרב הנזיר ויחסו של הרב קוק, צוהר לא (טבת, תשס"ח), 99-114; "תעודות חדשות בענין גישת הרב קוק להקמת האוניברסיטה העברית", המעין מז, ד (תמוז, תשס"ז), עמ' 13-24.

³¹⁰ ראו מאמרי, "לבירור החלטתו של הרב קוק לצמצם את חזונו ללימוד מחקר-מדעי בישיבת מרכז-הרב", טללי אורות טו (תשס"ט), עמ' 149-174.

³¹¹ ראו למעלה בהערה 280 לענייננו, "למע"ה (למען ה') להשליך כל העסקים ולעסוק רק בזה".

³¹² אגרות הראיה א, עמ' ק, ראו לעיל הערה 122.

³¹³ לעיל הערה 82.

³¹⁴ לעיל 90. ראוי לציין שלמרות התחושה הרגשית, מבחינת כיבוש הארץ, אין חילוק כלל בין ויתור על הכותל לבין על כל חלק אחר של ארץ ישראל.

³¹⁵ לעיל הערה 79.

והתמקדות באלה העומדים על הפרק), מחייב לשים את הנושאים היותר תיאורטיים, שהם כרגע יותר מופשטים, וגם לא ברי-יישום, על "אש נמוכה" יותר, כפי שעשה גם הרב בעניינים אחרים. שניהם היו תמימי-דעים בערכים הנעלים של הגבורה הלאומית, הן מסיבות "לכתחילה", והן מסיבות של "בדיעבד" (שהוא ה"לכתחילה של הקב"ה" עבורנו בדורנו³¹⁶), של כיבוש ויישוב ארץ ישראל, ושל השלום האוניברסאלי גם יחד, ועל ה"תפארת" ההרמונית שביניהם. העובדה שגדול הדור, "עוד לפני היות חיילים בישראל, שר הוא לגבורה הישראלית... הפיזית"³¹⁷, היא מספיק מפתיעה וחדשנית. לדרוש שיתייחס אף יותר לנושא זה, שבזמנו היה לרוב תיאורטי, הוא פשוט אנכרוניזם.

³¹⁶ עיקרון זה של הרב קוק מנוסח היטב על ידי הרצב"י, לנתיבות ישראל א, עמ' קלה-קלו. הרחבתי על כך במאמרי, "איגרת הרב קוק בנושא תלמוד תורה לנשים - בדיעבד שהוא לכתחילה", מאורות ליהודה - ספר יובל לכבוד הרב יהודה פליקס (ערך: ר"מ רחימי), עמ' 355-359. ראו גם בהערות 212 ו-216.

³¹⁷ עורך: ח"כ לשעבר, מנחם הכהן, "צנחנים בחדרו של הרב קוק", מחניים, גליון לג, כרך ד, "ג תמוז תשי"ז, עמ' 10.